

Tijdschrift voor gregoriaans

jaargang 33 ■ nummer 2 ■ juni 2008

colofon

Het **TIJDSCHRIFT VOOR GREGORIAANS** is een uitgave van de Stichting Amici Cantus Gregoriani.
Het verschijnt driemaandelijks en richt zich op allen, die zich verbonden weten met het gregoriaans.

Kopij voor het volgende nummer dient **1 juli** op het redactie-adres binnen te zijn. Inlichtingen, ook voor advertenties, bij de administratie.

Redactie:
Katrijn Kuypers, Arnoud Heerings,
Gerrit van Osch, Albert Koopmans
e-mail redactie:
tijdschrift@amicicantusgregoriani.nl

Administratie:
J. Kwast
Rijsenburgselaan 7
3972 EG Driebergen-Rijsenburg
e-mail administratie:
administratie@amicicantusgregoriani.nl

Bestuur van de Stichting A.C.G.:
A. Zielhorst, *voorzitter*
P. Horbach, *secretaris a.i.*
E. Koren, *penningmeester*
B. Lamers
B. Dicker

Adres secretaris:
Boshovensestraat 16
5561 AR Riethoven

website:
www.amicicantusgregoriani.nl

Abonnementen:
Individueel abonnement:
per kalenderjaar € 28,=
Voor Belgische abonnees € 30,=,
Overig buitenland € 32,=
Koor (toezending per 3 st. per editie) € 50,=
Studenten: € 15,=

Postrekening 39586
Bankrekening 42.06.65.323
alle rekeningen t.n.v. penningmeester
Stichting Amici Cantus Gregoriani te Zeist.

Voor abonnementen wende men zich tot de administratie.
Het abonnementsjaar is gelijk aan het kalenderjaar. Abonnementen kunnen op elk moment ingaan en lopen automatisch door, tenzij uiterlijk dertig dagen voor het einde van het kalenderjaar schriftelijk wordt opgezegd bij de administratie (zie hiervoor).
U gelieve adreswijzigingen drie weken van te voren te melden eveneens bij de administratie, met opgave van oud en nieuw adres.

Vormgeving: Karel van den Hurk, Geldrop
Druk: drukkerij Van Stiphout, Helmond
ISSN: 1380-9776

De toekomst van het gregoriaans

Niemand kan in de toekomst kijken. Wat de toekomst voor het gregoriaans in petto heeft, blijft ongewis. Als we echter afgaan op de tekenen van de tijd, is er toch wel reden voor enige zorg (waarbij 'enig' als een eufemisme opgevat mag worden).
Gelukkig zijn er ook mooie zaken te melden, zoals het komende Gregoriaans Festival in Ravenstein. Hierdoor mogen we echter onze ogen niet sluiten voor de feitelijke situatie, waarin het gregoriaans verkeert. Binnen de gregoriaanse koren vindt een grootschalige vergrijzing plaats. Jongeren schijnen zich maar mondjesmaat voor het gregoriaans te interesseren. Als de huidige ontwikkelingen zich doorzetten, is er over tien jaar nog maar een handjevol gregoriaanse scholae over.

Dat de aandacht voor het gregoriaans terugloopt, ligt niet aan het gregoriaans zelf. Vriend en vijand zijn het erover eens dat het gregoriaans een monumentaal corpus van gezangen is, dat de basis vormt van de complete Europese muziekcultuur. Dezelfde vriend en vijand komen ook onder de indruk van een machtig gezang als het graduale *Haec dies* en beleven bijna transcendentale ervaringen bij het meezingen in de vespers. Maar structureel meezingen, nee, dat gaat te ver.
Hierin deelt de gregoriaanse koorcultuur in het lot van de verenigingscultuur in het algemeen. De tijd is beperkt en het aanbod overweldigend. Hoe kun je in onze overvloedcultuur nog overtuigende keuzes maken? Steeds meer mensen vinden het moeilijk om zich aan een wekelijkse activiteit te binden. Een tijdje projectmatig meezingen is nog een optie, maar daarna houdt het op.

In een bepaald opzicht lijken de projectzangers op mensen die het hele jaar Pasen willen vieren. Ze vieren Pasen in maart met vereniging A en in mei met vereniging B. Hierdoor krijgen deze mensen maar moeilijk mee waar het in het gregoriaans eigenlijk om draait; de articulatie van het kerkelijk jaar, de afwisseling van hoogtepunten en de sobere tijden, de afwisseling van de zondag en de doordeweekse dagen, de afwisseling van tijden waarin het gloria niet gezongen wordt en het moment waarop het gloria haar feestelijke terugkeer viert, enzovoort.

Alleen maar hoogtepunten is uiteindelijk geen hoogtepunt, omdat een hoogtepunt pas een hoogtepunt wordt tegen de achtergrond van een sobere tijd en die moet je ook willen meemaken. Kunt u mij nog volgen? Een somber verhaal? Ja, misschien wel. Maar hier schuilt natuurlijk ook de uitdaging. Het enige wat wij kunnen doen is ons als toegewijde zangers zo goed mogelijk voor het gregoriaans blijven inzetten. We moeten blijven zingen om te laten horen hoe waardevol het gregoriaans is. Ook Dom Guéranger begon in 1833 in een moeilijke situatie toen hij het verlaten Benedictijner klooster in Solesmes betrad. Hij liet zijn hoofd niet hangen en uit zijn inspanningen vloeide de complete gregoriaanse restauratie voort.

Gregoriaans is mensenwerk. Wil het gregoriaans een plaats in de huidige cultuur blijven behouden dan moeten we met man en macht daarvoor blijven strijden. Vandaag én morgen.

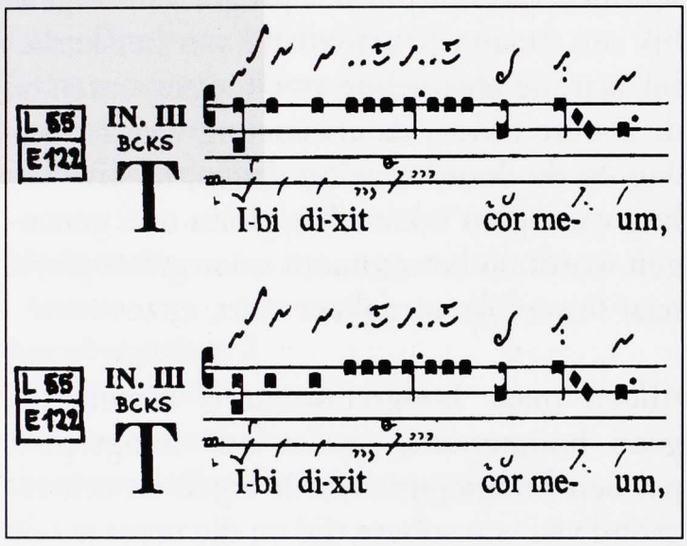
AH

Marie-Louise Egbers

Wie zoekt, vindt?

De spiritualiteit van het gregoriaans

Spiritualiteit.
In een woordenboek lees ik:
Spiritualiteit is geestelijk, onstoffelijkheid.
Een nuchtere, objectieve constatering, maar,
blijft het hierbij?

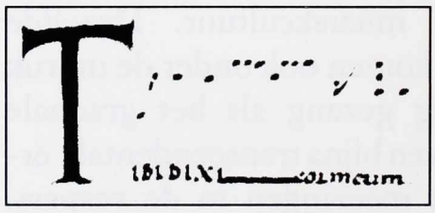

Gregoriaans
U ziet twee verschillende manieren van notatie: die uit het Graduale Romanum en een gerestitueerde notatie. Zó aan u gepresenteerd is dit een nuchtere, objectieve constatering, maar, blijft het hierbij?

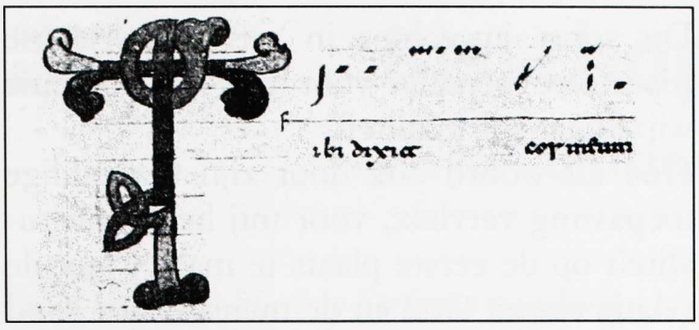
De tweede zondag van de Veertigdagentijd en 6 augustus.
In het evangelie van de tweede zondag van de veertigdagentijd presenteert Jezus zich verheerlijkt aan zijn drie meest dierbare discipelen, om hun geloof in, en vertrouwen op Hem een steun in de rug te geven vóór de verschrikkingen die hen te wachten staan in de dagen van zijn lijden en dood.
En zoals Witte Donderdag en Goede Vrijdag liturgisch een feestelijke herhaling krijgen in Sacramentsdag en Kruisverheffing, zo worden wij op 6 augustus feestelijk herinnerd aan de verheerlijking van Jezus op de berg Thabor.

Wanneer wij de teksten van beide formulieren (2de zondag en 6 augustus) vergelijken, lopen de volgende parallel:
- in. *Tibi dixit.*
- ev. Mt.17: 1-9 (A-jaar)
- co. *Visionem.*

Dit is logisch, omdat de twee bovengenoemde gezangen zich richten op het evangelie en daarmee op het onderwerp van de zondag en de feestdag.
De overige gezangen van de tweede zondag smeken om bevrijding (graduale en tractus) en overwegen de geboden, of beter gezegd: geven uiting aan de gerichtheid op de Heer (offertorium).
In tegenstelling daarmee zijn op 6 augustus de overige gezangen alleen maar lovend en juichend; logisch, gezien de bedoeling van dit feest.
Dit alles is een objectieve benadering van:
- datgene wat spiritualiteit zou kunnen zijn,
- twee versies van de intonatie van de introitus: Tibi dixit,
- de bespreking van twee liturgische dagen.
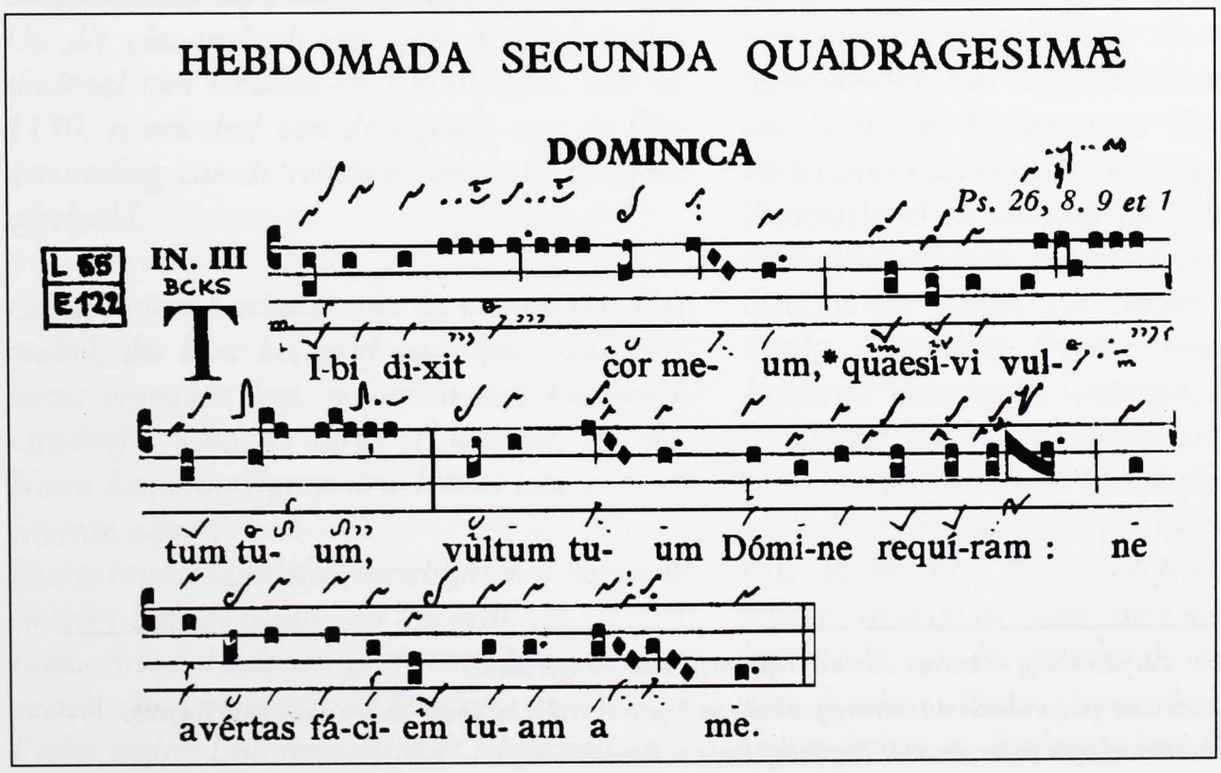

Maar blijft het hierbij wanneer mijn opdracht is een artikel te schrijven over de spiritualiteit van het gregoriaans?
Behalve dat spiritualiteit nuchter te omschrijven valt, komt het fenomeen pas tot leven in de beleving van de mens, van een individu, dat zich altijd onderscheidt van andere individuen, de beleving van u, van mij.
Maar tegelijkertijd begeef ik me dan op glad ijs, omdat de objectieve benadering overgaat in een subjectieve ervaring.

Goed, we zullen het er op wagen...
De aandacht op de tweede zondag van de veertigdagentijd werd me in Essen (D) in de schoot geworpen tijdens de cursus van de Aiscgre 1984-1989.
Eén van de examenopdrachten was het analyseren en beschrijven van een graduale, en ik kreeg *Sciant gentes* toebedeeld. Deze opdracht hield tevens het bestuderen van het volledige misformulier in; uiteraard.
Na een eerste gevecht met bovengenoemd graduale begon ik het adembenemend te vinden, letterlijk (zie omvang) en figuurlijk. Hoe tekst en melodie hier elkaar vinden en versterken, en wat dat ritmisch en melodisch voor consequenties heeft!
In tegenstelling daarmee beweegt zich, uiterst intiem, de introitus Tibi dixit. Ook adembenemend, maar dan op spiritueel niveau voor degenen, die in vervoering worden gebracht door tekst en gerestitueerde melodie, in het licht van die zondag.

Vertaling uit het Gregoriaans Missaal:
Naar U gaat mijn hart uit: U wil ik zien; uw gelaat, Heer, wil ik aanschouwen. Verberg mij uw aanschijn niet.
In een oudere vertaling vind ik het werkwoord zoeken terug *(quaesivi, requiram)* wat kernachtiger is.

Wat mogen we dankbaar zijn dat Vaticanum II deze introitus uit de verborgenheid van een dag door de week gehaald heeft: dinsdag in de tweede week van de veertigdagentijd.
Echter, hoe blij de heren in Rome mij hiermee gemaakt hebben, zullen ze niet beseffen, daar ze zich zeker niet met gregoriaanse restituties hebben bezig gehouden.
Precies die si in zijn streving naar de do, in zijn bescheidenheid van de vraagstelling, in zijn hunkering naar voltooiing, is zo kernachtig in het verlangen, het gelaat van de Heer te mogen aanschouwen.
Deze si treffen we aan in twee intonaties:
- Tibi di...
- vultum...

Onlosmakelijk verbonden met dit gegeven is de pes quadratus als intonatie van Tibi, die de beweging naar zijn tweede element voert en daar overheen de gang van de si naar de do versterkt. Het verlangen wordt uiterst subtiel en tegelijkertijd meesterlijk vertolkt.
Wie dit weet en ervaart, weet ook muzikaal om te gaan met het vervolg van de introitus.

Dit soort juweeltjes in ons gregoriaanse repertoire bepalen voor mij op sublieme wijze haar spiritualiteit.
Hoe dit woord ook door zijn veelvuldige toepassing vervlakt, voor mij heeft spiritualiteit op de eerste plaats te maken met de relatie tussen God en de mens, tussen God en mij.

Marie-Louise Egbers was jarenlang redacteur van het Tijdschrift voor Gregoriaans.
Zij volgde de cursussen over gregoriaanse uitvoeringspraktijk in Essen-Werden bij onder meer Godehardt Joppich.
Zij is al vele jaren koorleider van onder meer de Begijnhofschola te Breda.

Alfons Kurris
Régis de la Haye

Bisschop Stefanus van Luik
en het officie van de Inventio Sancti Stephani

In de serie over bisschop Stefanus van Luik is dit het derde artikel.

Op dit glas-in-loodraam van de Stefanuskathedraal van Châlons-en-Champagne, van ca. 1150, is een deel van de legende van de Wedervinding van de relieken van de H. Stefanus afgebeeld.

Links boven: Lucianus ziet in een visioen Gamaliël, die hem het graf aanwijst, waar Stefanus begraven ligt, te samen met Gamaliël. Opschrift: 'Luciane surge' (Lucianus, sta op). Naast Lucianus liggen drie bekers van goud en één van zilver.
Rechts boven: Gamaliël verschijnt aan Migecius en wijst hem de plaats van het graf.
Links onder: Lucianus gaat naar Jeruzalem en vertelt zijn visioen aan de bisschop.
Rechts onder: Lucianus ontmoet Migecius.

Illustratie uit: *La France romane au temps des premiers Capétiens (987-1152). Paris, Musée du Louvre, 10 mars-10 juin 2005* (Paris 2005), p. 212.

Voor het officie voor het feest van de *Inventio Sancti Stephani*, het oudste werk van bisschop Stefanus van Luik (901-920), componeerde hij zowel de teksten als de melodieën, 'in een zachte en regelmatige modulatie', naar de waarderende woorden van de kroniekschrijver Sigebert van Gembloux.[1] Daarmee eerde hij de patroon van zijn vaderstad Metz en zijn eigen naamspatroon.
Tot dan toe hadden de vieringen van de H. Stefanus (26 december) en de Wedervinding van de H. Stefanus (3 augustus) hetzelfde officie. Het feest van de Vinding van de Heilige Stefanus, ter herdenking aan de ontdekking van zijn gebeente te Kaphar Gamala bij Jeruzalem, op 3 augustus 415, verspreidde zich vanaf dat moment, mèt de bijbehorende relieken, in de Westerse kerk, eerst vanuit het Nabije Oosten naar de havensteden aan de Middellandse Zee, verder langs de Rhône naar Bourgondië, en anderzijds via Noord-Italië naar het huidige Zwitserland en Oostenrijk. Paus Simplicius (468-482) stichtte te zijner ere op de Mons Caelius in Rome de Santo Stefano Rotondo. Meerdere Franse bisschopskerken, Auxerre, Besançon, Limoges, Meaux, Sens, Toulouse en onder andere Metz, namen toen het patrocinium van Stefanus aan.[2]
Het door Stefanus gecomponeerde officie van de *Inventio Sancti Stephani* werd door Rome overigens niet overgenomen.[3] Tot het einde van de achttiende eeuw bleef het een Luiks officie, hoewel het ook wel bekend was in Brabant, het Rijndal (Keu-

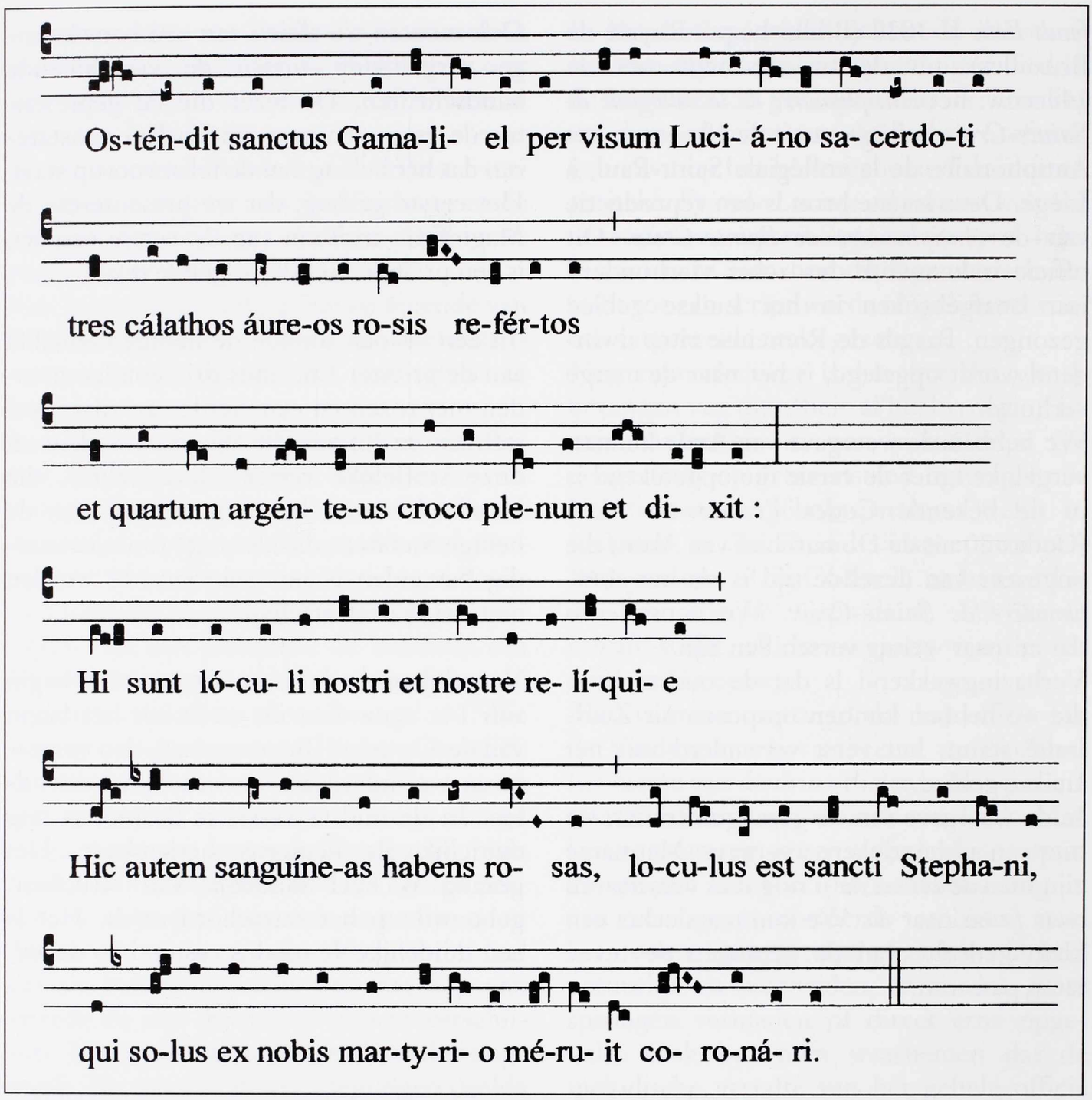
len) en in delen van Frankrijk (Normandië), alsmede in de orde van de Kartuizers, met een 'uitschieter' zoals hierna zal blijken in het verre Zuid-Italië.
Het is in verschillende handschriften overgeleverd. Het feest van de Vinding van de relieken van Stefanus werd in 1960 in de rooms-katholieke Kerk geschrapt.
Een korte samenvatting van de legende van de Vinding van de relieken van Stefanus is nodig om de teksten van het officie te begrijpen:
Een priester genaamd Lucianus, in Jeruzalem, deed de siësta op zijn bed, toen hij een verschijning kreeg van grote, oude, bebaarde man, die hem met zijn gouden stok aanstootte: 'Ga mijn graf openen, want het is niet goed dat ik op deze mindere plaats blijf liggen. Ga aan Johannes, de bisschop van Jeruzalem, zeggen dat hij mijn gebeente naar een waardige plaats brengt'. - 'Wie bent u?', vroeg Lucianus. 'Ik ben Gamaliël, die Paulus heeft onderwezen. Maar naast mij in het graf rust Stefanus, die gestenigd is. En naast mij rust ook Nicodemus, mijn neef, die 's nachts met Jezus is komen praten. In mijn graf rust ook nog mijn zoon Abibas'. Lucianus werd wakker, en hij bad dat als het visioen echt was, het nog een tweede en een derde keer mocht verschijnen. En inderdaad verscheen Gamaliël nogmaals. Bij een van de verschijningen deelde Gamaliël mee hoe men de graven kon herkennen. Lucianus vertelde alles aan bisschop Johannes van Jeruzalem. Zodra men de graven begon te openen, steeg er een heerlijke geur op. De zerken werden overgebracht naar de kerk van Jeruzalem.[4]
In het Romeinse brevier vinden we het bericht van de priester Lucianus dat al dateert uit de 5e eeuw in de lecties van de betreffende gedenkdag op 3 augustus vermeld. In de tweede nocturne wordt het verhaal verteld, verdeeld over de drie lezingen. Voor de responsories wordt verwezen naar de eigenlijke feestdag op 26 december.
In het Luikse gebied echter en daarna in het bovengenoemd verspreidingsgebied, is de tekst van de gezangen van de 'Vinding van het gebeente van de heilige Stefanus' gebouwd op het bovengenoemd document, getiteld: *Epistola Luciani ad omnem ecclesiam de revelatione corporis Stephani martyris.* Interessant is te zien hoe dit legendarisch bericht tot een script wordt omgebouwd voor een uitgebreide reeks gezangen.
Nog opmerkelijker is het feit dat we de gezangen van dit officie al heel vroeg op lijnen aantreffen in een manuscript dat geografisch op grote afstand ligt van Luik. We treffen de gehele partituur (tekst en melodie) in de Zuid-Italiaanse provincie Beneventum, nl. in Codex 21 en bewaard in de Bibliothèque Capitulaire. Dit handschrift stamt uit de overgang van de 12e naar de 13e eeuw.
Men is ervan overtuigd dat het officie van de Vinding van het gebeente van Stefanus het eerste van de drie officies is die op naam staat van bisschop Stefanus van Luik. Men kan constateren dat er inderdaad nog sprake van een klassieke modusbehandeling en van een geconcentreerde ambitus rond kerntonen. Ook de tekstbehandeling is heel natuurlijk en bescheiden, er worden grote sprongen vermeden of direct erna opgevuld. Ook kan men waarnemen dat de melodische gestalte van het gehele officie voortkomt uit een ordenende geest. De reeksen antifonen en responsories klinken op de corresponderende opeenvolging van de klassieke acht modi, uitgezonderd het gezang bij het Magnificat op de vigiliedag.
De eerste moderne uitgave van dit officie is al verschenen in 1923 en door Antoine Auda gepubliceerd.[5] Auda heeft de melodische reconstructies kunnen realiseren dankzij een vijftal bronnen, waarvan er twee uit de 11e eeuw nog zijn genoteerd met neumen zonder lijnen. De overige handschriften op lijnen dateren respectievelijk uit het begin van de 14e eeuw: het *Antiphonaire*

fonds Fétis II 3827 (Bibliothèque Royale de Bruxelles), uit de tweede helft van de 14eeeuw: het *Antiphonaire de la collégiale de Sainte-Croix, à Liège* en uit de 18e eeuw: het Antiphonaire de la collégiale Saint-Paul, à Liège. Deze laatste bron is een reproductie van de *Antiphonaire de Sainte-Croix.* Dit officie is kennelijk dus zeker vierhonderd jaar onafgebroken in het Luikse gebied gezongen. Pas als de Romeinse ritus dwingend wordt opgelegd, is het naar de marge verhuisd.
We hebben de weergave van Auda kunnen vergelijken met de versie die opgetekend is in de bekende Codex Franco uit Aken (Codex 20 uit de Domarchief van Aken) die ongeveer van dezelfde tijd is als het *Antiphonaire de Sainte-Croix.* We constateren dat er maar weinig verschillen zijn.
Verbazingwekkend is dat de oudste bron die we hebben kunnen opsporen uit Zuid-Italië stamt, het verst verwijderd van het Luikse gebied.
In de weergave van de gezangen treffen we hier een authentiekere weergave. Met name zijn hier de *mi* en de *si* nog niet verschoven naar *fa* en naar *do.* We kunnen slechts een klein gedeelte van de gezangen de revue laten passeren.

Ook moeten we afzien van een nauwkeurige vergelijking tussen de verschillende handschriften. De lezer die de gepresenteerde gezangen gaat zingen kan constateren dat het belang van de tekst voorop staat. Het eerste gezang, dat we presenteren, de Magnificat-antifoon van de eerste vespers, is een prélude met de volgende tekst:

'In een visioen toonde de heilige Gamaliël aan de priester Lucianus drie gouden manden met rozen en een vierde van zilver, vol saffraan en hij zei: dit zijn onze zerken en onze stoffelijke resten; deze echter, die bloedrode rozen bevat, is de zerk van de heilige Stefanus, die als enige van ons waardig bevonden is om gekroond te worden met het martelaarschap.'

Vergelijken we de latere versie uit het begin van 14e eeuw met de versie uit het begin van de 12e eeuw (Beneventum), dan constateren we inderdaad opmerkelijke verschillen. In de oudste versie is de modus nog duidelijk als deuterus herkenbaar. Het gezang is heel duidelijk van structuur, gebouwd op het tetrachord *mi-la.* Het is een duidelijke 4e modus rustend op de *mi.*

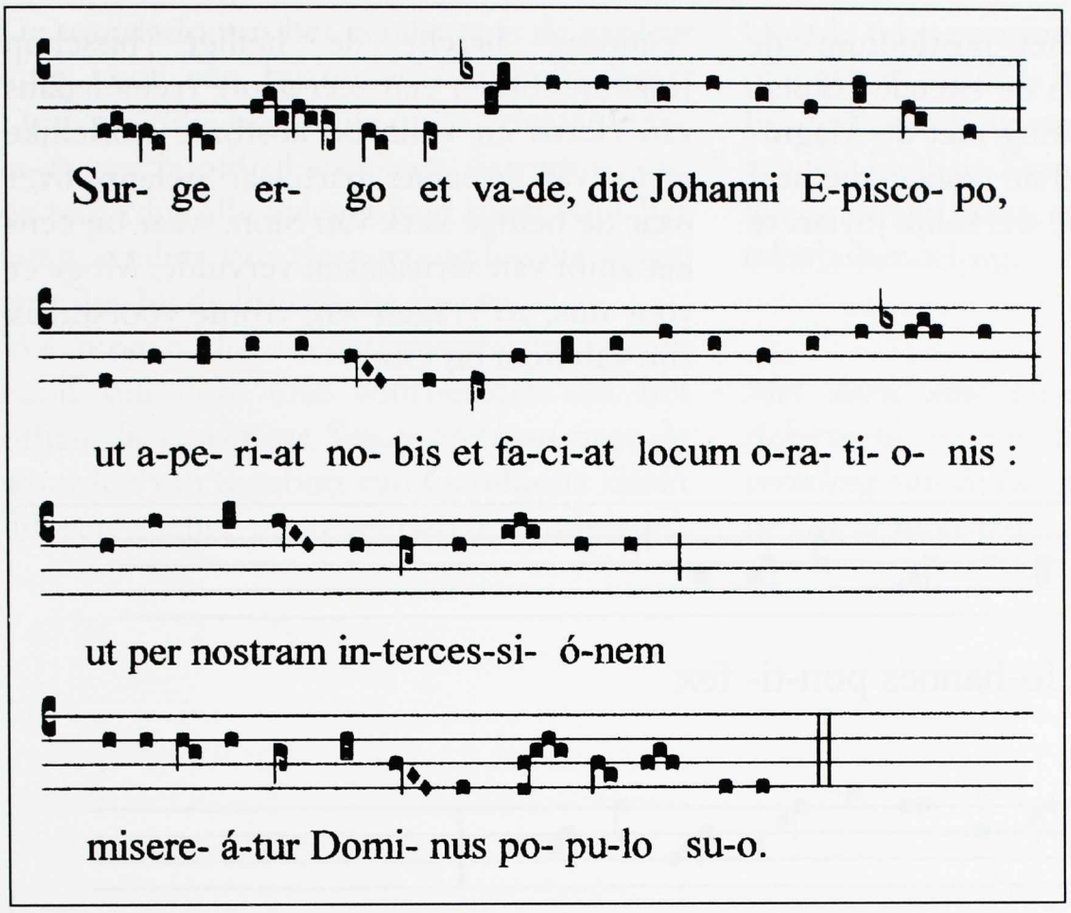

Ostendit sanctus Gamaliël

Opvallend is dat elk fragment van deze tekst terugkeert naar de *mi*. In het eerste deel is de ambitus niet groter dan een kwart *mi-la*, uitgezonderd de stijging *do-mi-sol* (sanctus Gamaliel) die in de latere weergave ontbreekt. De opeenvolging der tonen is zeer vloeiend. De samensteller van de melodie reserveert de *la* voor belangrijke tekstaccenten.

De melodie bestaat uit twee hoofdgedeelten die door de tekst zijn bepaald. Pas in de laatste zin, waarin verteld wordt dat er een mand aanwezig is met 'bloedrode rozen', wordt de kerntoon la versterkt bij het woord *autem* en *solus*.

Het geheel wordt tenslotte afgesloten met een opmerkelijke eindcadens. Daar gaat het om: Stefanus is degene die bevoorrecht is de kroon te dragen van het martelaarschap. Je mag rustig zeggen dat de samensteller van de melodie zich in het eerste deel bewust heeft ingehouden om de waarde van de tekst naar het einde toe beter te kunnen profileren.
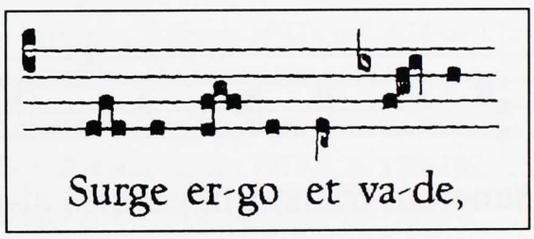

Antifoon Surge ergo, naar het handschrift Beneventum 21, f. 108.

De volgende antifoon is ontleend aan de derde nocturne. Gamaliël is voor de tweede maal verschenen aan de priester Lucianus. Lucianus vraagt of het visioen tweemaal en zelfs driemaal aan hem kan worden 'getoond' maar hij krijgt te horen:
'Waarom hebt u er geen acht op geslagen, op wat u gezegd is en hebt u het niet overgebracht aan bisschop Johannes? Ziet u niet hoe groot de dorheid en de dood zijn op heel de aarde en bekommert u zich daar niet om ?' Dan volgt de tekst van de volgende antifoon:

'Sta dus op en ga, en zeg aan bisschop Johannes dat hij voor ons opendoet en ruimte geeft voor gebed: opdat de Heer door onze bemiddeling erbarmen heeft voor zijn volk'

Deze 9e antifoon in de opeenvolging van de modi staat opnieuw in de authentieke protus. De kernwoorden zijn duidelijk geprofileerd: *surge ergo* en *vade.*

Terwijl in de oudste versie de betreffende intonatie op fraaie wijze muzikaal is versierd, is er in de latere tijd een versobering ingetreden. Vergelijk de intonatie in de versie van Aken:

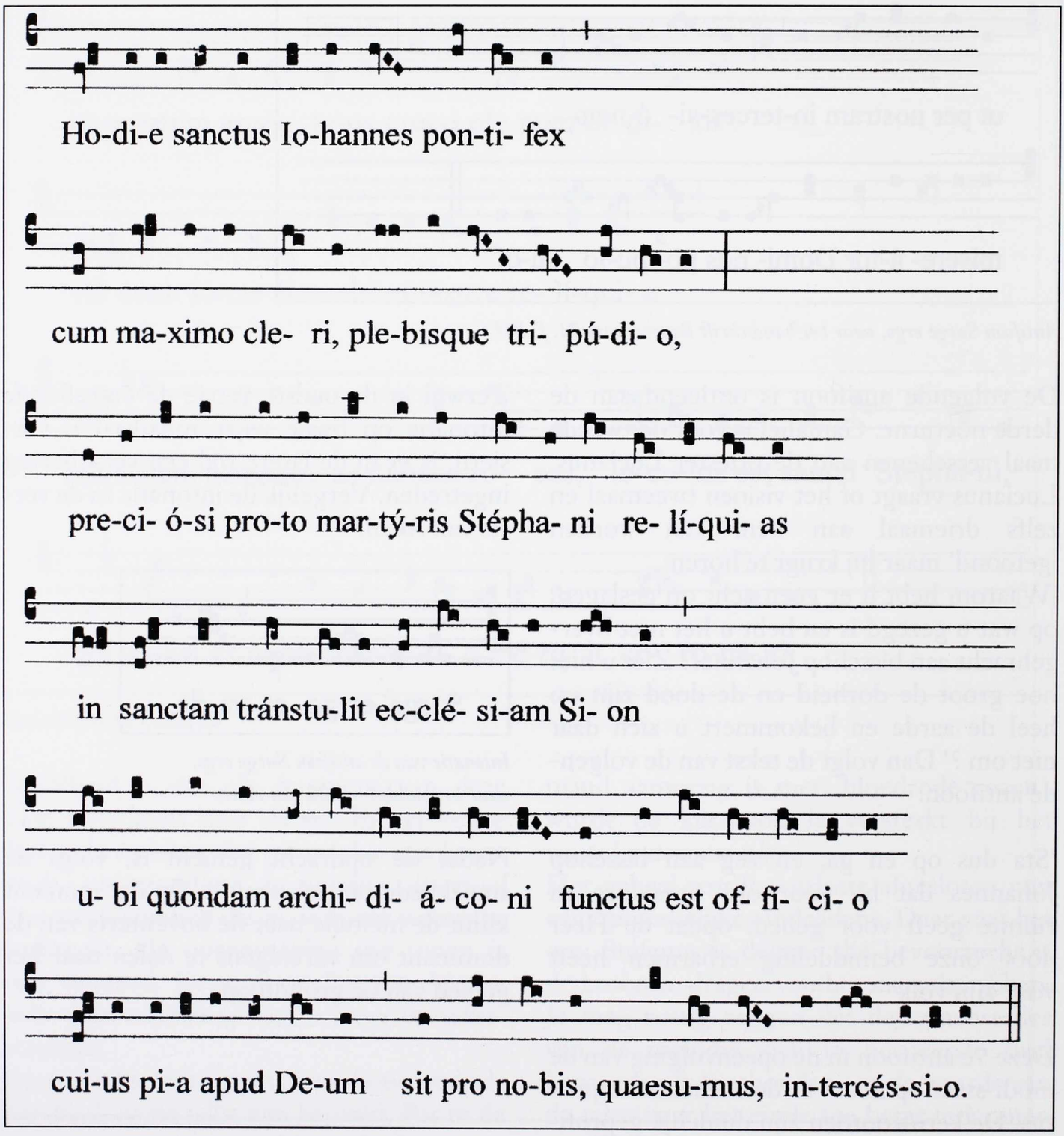

Intonatie van de antifoon Surge ergo, naar het handschrift 20 van Aken.

Nadat de opdracht gemeld is, volgt de smeekbede om erbarming. Op dat moment klimt de melodie naar de boventerts van de dominant om vervolgens te dalen naar het gebied van de grondtoon.

Tenslotte drukken we het 'postludium', de Magnificat-antifoon van de tweede vespers integraal af. In vergelijking met de Magnificat-antifoon van de eerste vespers die heel sober is, is deze melodie werkelijk joyeus te noemen:

'Vandaag bracht de heilige bisschop Johannes onder een zeer grote vreugdedans van clerus en volk, de kostbare stoffelijke resten van de eerste martelaar Stefanus over naar de heilige kerk van Sion, waar hij eens het ambt van aartsdiaken vervulde. Moge er voor ons, zo vragen wij, vrome voorspraak zijn van hem bij God'

Antifoon Hodie sanctus Iohannes, naar het handschrift Beneventum 21, f, 111r.

De translatio van het gebeente is de aanleiding voor een bijzonder liturgisch feest. Deze melodie waarin de open drieklank: *fa-la-do* een hoofdrol speelt en de ruimte van de tetrardus alle gelegenheid biedt voor het laten stralen van deze vreugdevolle tekst, past dus bij de liturgische functie.
We mogen dus reeds constateren aan de hand van deze drie voorbeelden dat het officie *In inventione Sancti Stephani* naar de woorden van Sigebert van Gembloux klinkt 'in een zachte en regelmatige modulatie'. Ook de tekst vertoont nog geen sporen rijm of metrum, maar is in waardig proza vervat. Bij de bespreking van het derde officie, dat van de Heilige Drievuldigheid, zal blijken dat er sprake is van een totaal andere stijl en tekstbehandeling.

Met dank aan Henk Meuffels en Franco Ackermans die verantwoordelijk zijn voor de vertaling van de Latijnse tekst en de transcriptie van de melodieën.

NOTEN

1 Sigeberti Gemblacensis, Chronica, anno 903, in: MGH, SS 6, p. 345.

2 Etienne, in: Dictionnaire d'Archéologie Chrétienne et de Liturgie, V (Paris 1922), col. 624-671 [H. Leclercq];
Stefanus in: Liturgisch Woordenboek (Roermond-Maaseik 1966), col. 2587-2589 [A. Hollaardt];
Over de verbreiding van de cultus, zie artikel en kaart in: Matthias Zender, *Räume und Schichten mittelalterlicher Heiligenverehrung in ihrer Bedeutung für die Volkskunde* (Köln 19732), p. 179-182.

3 Micrologus, De ecclesiasticis observationibus opusculum, in: PL 151, col. 1020.

4 Tekst van de legende: Epistola Luciani, in: Migne, Patrologia Latina 41, col. 805-818.

5 Bruxelles, Maurice Lamertin, Librairie Editeur no 1294.
Antoine Auda, *L'école musicale de Liège au Xe siècle. Étienne de Liège* (Bruxelles 1923).

Dr. Alfons Kurris (1935) is pastoor van de Onze Lieve Vrouwekerk te Maastricht. Hij studeerde te Rome aan het Pontificio Instituto di Musica Sacra bij prof. Eugene Cardine, monnik van Solesmes en grondlegger van de semiologische wetenschap. Hij promoveerde op het neumenschrift van Codex Angelica (Bologna, elfde eeuw) en geldt als specialist van dit handschrift. Kurris was tevens docent Gregoriaans en kerkmuziek aan het Maastrichts Conservatorium.
Onder zijn supervisie werd in 1994 de Schola Maastricht opgericht.

Dr. Régis de la Haye is als diaken verbonden aan de basiliek O.L.V. Tenhemelopneming in Maastricht. Hij is archivaris bij het Regionaal Historisch Centrum Limburg en docent kerk- en kunstgeschiedenis aan het Groot Seminarie Rolduc.

Katrijn Kuypers

Het Nederlands Gregoriaans Festival

'Verrassend Jong', het thema van het Festival, laat onverwachte invalshoeken aan bod komen. Vooral maatschappelijke actualiteit binnen en buiten de kerk zijn ruimschoots aanwezig. Een serie korte interviews met uitvoerenden tijdens het festival.

1.

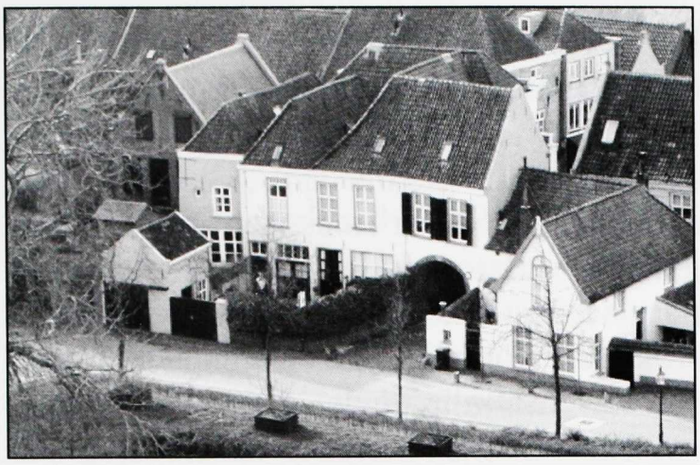
Leon van den Brand is al bijna 25 jaar organist in Ravenstein. Hij studeerde orgel in Amsterdam en daarna orgel en piano aan het conservatorium in Tilburg bij Maurice Pirenne. Twee jaar geleden gaf Leon al een orgelconcert tijdens het Nederlands Gregoriaans Festival en dat bracht hem op het idee om specifiek te zoeken naar orgelmuziek geïnspireerd op het gregoriaans. Daarbij leek het hem ook interessant om naar het oudste materiaal op zoek te gaan en zo kwam hij uit bij Leoninus en Perotinus. 'Van Leoninus tot Pirenne' is een orgeltocht door bijna negen eeuwen met componisten uit vijf landen. Overigens was de titelkeuze geen verwijzing naar zijn eigen naam zegt Leon. Hij zal zijn eigen naam niet snel voor die van Maurice Pirenne zetten. Twee jaar geleden was Pirenne zelf nog actief op het festival en dit jaar wilde Leon hem muzikaal mee laten doen, maar dat het een In Memoriam zou worden, was niet gepland. Samen zochten ze naar een geschikt werk voor het programma: 'Partita over Hymne Salutatis humanae Sator' oorspronkelijk 'Partita over Lied 227' geheten. De melodie uit het Liedboek voor de kerken en de Latijnse hymne zijn namelijk hetzelfde. De muzikale ontwikkeling en de persoonlijke stijlen van de componisten laten bovendien ook de cultuurhistorische verschillen zien.

In de tijden van Leoninus en Hofmayer was de katholieke kerk nog de enige onbetwiste kerk, terwijl Nicolas de Grigny werkte vanuit het katholieke Frankrijk van na de reformatie. Zo vormt het programma eigenlijk een cultuurhistorsch verhaal.

2.

Jacques Janssen is hoogleraar cultuur- en godsdienstpsychologie aan de Radboud Universiteit in Nijmegen. Samen met Stan Hollaardt van de Schola Karolus Magnus werkte hij aan de samenstelling van het programma 'maagd-martelaressen'. Aanleiding voor dit programma rond vrouwelijke heiligen was het boek 'Geometrie van de liefde' van Margaret Visser. Het boek beschrijft uitvoerig de geschiedenis en de betekenis van de kerk Agnes-buiten-de-muren in Rome, een van de eerste martelaarskerken. Ik tref Jacques Janssen voor dit interview wanneer hij bezig is illustraties te zoeken voor bij het concert.

'Het proces om te komen tot de voorstelling is er een van een lange ontwikkeling. Al snel bleek dat de muziek voor het feest van Agnes exemplarisch was voor alle vrouwelijke maagd-martelaressen en dat nodigde uit om eens naar de diverse levensverhalen van die vrouwen te gaan kijken. Gruwelijke verhalen vaak. Zo vaak zijn vrouwen slachtoffer geweest van geestelijke onderdrukking en fysiek en seksueel geweld. Wanneer je daar over zingt met het ingetogen gregoriaans, dan komt de dramatiek nauwelijks tot leven, maar door afwisseling met teksten die in het Nederlands worden voorgelezen kom je dieper tot de inhoud van de gezangen.

Ravenstein

Het programma werkt toe naar het laatste lied 'Ave Verum Corpus' waarbij de parallel wordt gelegd van het lijden van de maagd-martelaressen naar het lijden van Christus'.
Dat lijkt mij een heftig programma!
'Dat is het ook: In teksten uit het Oude Testament tot en met het boek 'Mijn Vrijheid' van Hirsi Ali komt de geschondenheid van vrouwen aan de orde, en dat is bepaald geen opsomming van zoete plaatjes. Enigszins relativerend is het dan ook dat juist een mannenschola dit programma brengt. Het geheel is een eerbetoon aan al die vrouwen die door de eeuwen heen nooit als held noch als slachtoffer zijn erkend'.
Jacques Janssen is enige tijd lid geweest van de werkgroep mannen en vrouwen van de Katholieke Raad voor kerk en samenleving, een organisatie die niet meer bestaat, maar die wel een stempel drukte op zijn betrokkenheid bij dit onderwerp. Vrij onlangs stond een artikel van Heleen Mees in het NRC 'Eer de onbekende Verkrachte Vrouw, een pleidooi voor een monument voor slachtoffers van onbestraft oorlogsgeweld', een artikel dat de problematiek van het programma maagd-martelaressen uitstekend samenvat en meteen ook de actualiteit er van aangeeft.

3.

Jeroen Felix is dirigent van de kathedrale koorschool in Den Bosch en hem spreek ik over de samenwerking tussen de jeugdscholae van de kathedrale koorscholen in Den Bosch, Utrecht en Haarlem.
'Nee, heel vaak treden ze niet samen op, de samenwerking is eigenlijk wel uniek voor dit festival. De drie jeugdscholae bestaan uit meisjes van 14 tot 18 jaar die nadat ze van de lagere school komen willen blijven doorzingen. De jongens in die leeftijdsgroep stromen door naar de mannenkoren. De drie scholae bestaan elk uit zo'n 12 tot 16 meisjes en dat betekent dat er in Ravenstein zo'n groep van 40 jonge meiden zal zingen. Het geeft een mooie invulling aan het thema 'Verrassend Jong' en het ziet er natuurlijk ook heel fris en jeugdig uit'.
De gelegenheidsschola zal in Ravenstein een concert geven en de gezangen tijdens de mis op zondag verzorgen. 'Op het programma staan naast de festivalcompositie van Mark van Platen ook stukken van Duruflé en Poulenc; hoofdzakelijk driestemmig werk, en gregoriaans natuurlijk'!
Hoe kijken die jonge meiden aan tegen het gregoriaans? Vinden ze dat wel leuke muziek?
'Gregoriaans is natuurlijk niet vreemd voor ze. Ze krijgen daar op de koorschool al vroeg mee te maken en ze weten dat het de basis is voor veel West Europese muziek. Wel is het zo dat ze door hun leeftijd hun belangstelling ook ontwikkelen. De meisjes gaan het gregoriaans begrijpen en lijnen zien. Dat leidt vaak tot een 'wow'-effect. Ook gaan ze het herkennen in bijvoorbeeld de compositie van Mark van Platen die zijn Missa 'Ego clamavi' gebaseerd heeft op gregoriaanse motieven. De meiden zijn erg leergierig, het is een leuke leeftijdsgroep om mee te werken'.

4.

Yoram Overdijk neemt de telefoon aan wanneer ik naar de Schola Cantorum Tiel bel. Hij is het jongste lid van de Schola, 26 jaar pas, maar meteen wel de contactpersoon voor het festival. Schola Cantorum Tiel bestaat al 35 jaar, dus hoe en waarom die is opgericht kan Yoram me niet vertellen. Daarvoor verwijst hij me door naar de oprichter Frits Hendrich. Frits wil zichzelf geen dirigent noemen, daarvoor is de schola te klein, maximaal 8 mensen. De leeftijd van de zangers is zo rond de 50 met een uitzondering dus naar beneden. De Schola zingt voornamelijk buiten de gemeente Tiel, in het bisdom Den Bosch en in Nijmegen. 35 jaar geleden was Hendrich betrokken bij de Kerk van de Menswording in Tiel Oost. Die kerk bestaat al lang niet meer maar destijds wilde men het elektronisch orgel vervangen door een pijporgel en om geld op te halen zijn ze toen aan de deur van de kerk gregoriaans gaan zingen, zo is het begonnen. De schola heeft wel eens bestaan uit slechts twee of drie zangers maar door de jaren heen was er steeds voldoende belangstelling om door te gaan. Vreemd genoeg zingt de Schola nauwelijks in Tiel zelf. Dat heeft te maken met de vroegere pastoor die het gregoriaans niet kon waarderen. Gelukkig is dat nu anders. Afgelopen paasweek werd Hendrich gevraagd om met de Schola te komen zingen op Goede Vrijdag in de Lutherse kerk voor de hele protestantse gemeente. De kerk zat stampvol terwijl de katholieke viering diezelfde avond nauwelijks kerkgangers had. Het valt hem op dat de belangstelling voor het gregoriaans juist in de protestantse kerk enorm toeneemt terwijl de katholieke kerk er nog nauwelijks vernieuwde interesse voor heeft. Het betrekken van jongeren bij het gregoriaans staat dan ook hoog op zijn prioriteitenlijst. En de mensen mee laten doen, natuurlijk. Tijdens de dienst op Goede Vrijdag heeft hij eerst met de mensen het 'Attende Domine' geoefend voordat de viering een aanvang nam.

5.

Het klooster Soeterbeeck werd ruim 10 jaar geleden verlaten door de laatste zuster die naar het rusthuis voor bejaarde nonnen vertrok. Het complex ligt op gemeentegrond van Ravenstein in de deelgemeente Deurse. De vrouwengemeenschap ontstond in de geest van de Moderne Devotie in 1448 aan de Suetbeeck bij Nederwetten in Brabant. Ruim vier eeuwen geleden, na de reformatie, mochten geen nieuwe zusters intreden in kloosters in Brabant. Er kwamen veel kleine groepen van Modern Devote zusters naar Soeterbeeck, die hun eigen boeken meenamen. Maar ook in Nuenen werd het voortbestaan bedreigd. De uiteindelijke verhuizing in 1733 ging naar Deurse, omdat dat in één van de katholieke enclaves ten zuiden van Nijmegen lag. Die boeken, grotendeels ontstaan tussen 1450 en 1550, bleven ze gebruiken tot ver in de twintigste eeuw.

Inmiddels opgenomen in de bibliotheek van de Radboud Universiteit in Nijmegen, vormde de collectie in 2005 de basis voor de tentoonstelling met de titel 'Rijkdom in Eenvoud'.

Elze Marieke van Zanten van het ensemble Cercamon verdiepte zich in deze materie: 'De boekencollectie is niet eenduidig maar een samenraapsel van handschriften van alle kloosters die hun toevlucht zochten in Soeterbeeck. Die boeken zijn interessant omdat ze inzicht bieden in de liturgie zoals die gevierd werd vóór de hervormingen van het Concilie van Trente (1545-1563). De relatief eenvoudig uitgevoerde boeken passen in de traditie van de Moderne Devotie, die streefde naar soberheid en verinnerlijking. Cercamon, heel toepasselijk ook een vrouwenensemble, verdiepte zich de laatste jaren in de muzikale traditie van deze stroming'.

Reden voor de organisatie van het festival om Cercamon te vragen een programma rond klooster Soeterbeeck te verzorgen.
'De gezangen, op enkele tweestemmige kerstliedjes na allemaal gregoriaans, komen uit handschriften uit o.a. Rosmalen, Diest, Woensel en Helmond. Behalve muziek zijn ook aanwijzingen overgeleverd over de inrichting van het dagelijks leven.
De titel van het programma, afkomstig van een schutblad van één van de boeken, is 'Iesus amor meus, Maria adiutrix mea'.
Dit is een goede samenvatting van de diepe devotie van de kloosterzusters voor Christus en Maria. De muziek is geselecteerd rond het leven en de hoogtijdagen van de zusters, met gelezen teksten die dat leven verder illustreren'.

6.
Hendrik Vanden Abeele, dirigent van het Belgische ensemble Psallentes, werkt aan een doctoraat aan de faculteit der Kunsten van de universiteit Leiden. Hij specialiseert zich in de uitvoeringspraktijk van de late middeleeuwen en richt zich daarbij op het Gents antifonarium 'Manuscript 15'. 'Mijn onderzoeksvraag bij het 15de eeuws officie is dan ook: wat doet het antifonarium met mij als zanger? Hoe ga je ritmisch zingen vanuit de quadraatnotatie'? Manuscript 15 is een groot dik boek bestaande uit een antifonarium en graduale, beiden volledig bewaard gebleven en eeuwenlang Gent niet uitgeweest. Het manuscript werd gemaakt in opdracht van de monniken van de Sint Baafs abdij aan het eind van de 15de eeuw en werd na 1536 seculier gebruikt.
'Dat wij zo sterk met dat laatmiddeleeuwse gregoriaans bezig zijn ligt in gregoriaanse middens niet altijd voor de hand. De hele 'restauratie'-beweging van de 19de en 20ste eeuw ging uit van de premisse dat het late gregoriaans 'vervallen' was.

Het Nationaal Jeugdkoor tijdens het Greoriaans Festival in 2006

Wij zien dat anders: tot zeker in de vijftiende eeuw is het blijven doorgroeien als voedingsbodem voor de meerstemmigheid - kijken we maar naar de muziek van Jacob Obrecht, om een naam te noemen. Wij geloven dat het gregoriaans in latere eeuwen nog zeer vitaal was, al had het wellicht, inderdaad, niet meer de ritmische finesse die van het vroegere gregoriaans verondersteld wordt'.
In manuscript 15 bevindt zich het officie voor het feest van de Drievuldigheid.
Hendrik koos dit officie omdat het universeel is. In oude handschriften zijn vaak feestdagen opgenomen van plaatselijke heiligen en dat maakt die officies moeilijk vergelijkbaar met andere bronnen. Daarbij komt nog dat het vijftiende-eeuws officie in Gent gebaseerd is op de tiende-eeuwse compositie van Stefaan van Luik (zie eerdere edities van het Tijdschrift voor Gregoriaans). Ricercar, Psallentes' platenbaas uit Luik, interesseert zich voor lokaal materiaal en zo kwam het balletje aan het rollen.

[De relatie met een platenlabel brengt ons meteen op het volgende punt. 'Waar het meeste gregoriaans wordt gezongen door (vaak zeer goede) amateurzangers vormt Psallentes hierop een uitzondering. Alle zangers zijn professionals. Vier van hen zingen in het Vlaams Radio Koor, één in Collegium Vocale Gent. Psallentes is dan ook een concertkoor met zo'n 25 à 30 optredens per jaar. Er is een groeiende markt voor gregoriaans maar grote festivals zijn nog niet happig in het aanbieden van een exclusief gregoriaans concert.
Samenwerkingsprojecten met bijvoorbeeld de Capilla Flamenca lopen wel goed. Hiermee wordt het gregoriaans weer in zijn context met vijftiende-eeuwse polyfonie geplaatst, wat trouwens een gangbare praktijk was in die late middeleeuwen'].

7.
Humus is een interdisciplinair project dat beeldend kunstenaar Agnes de Kok heeft ontworpen met vocalist Lida Dekkers. Uitgangspunt was het beeldende werk van Agnes de Kok: het Psalter van Schalkwijk. Geïnspireerd door de middeleeuwse psaltertraditie schept Agnes beeldende kunst die op de psalmen gebaseerd is, maar dan opgevat in een vrije vorm. Humus is een installatie, ruimtelijke opstelling, die bestaat uit 12 foto's en 12 geschreven teksten die als banieren aan een geschilde wilgenstok hangen.

Lida en Anthony Zielhorst gingen aan de slag om met Humus een gelijkwaardige relatie te krijgen tussen beeld, tekst en muziek. 'Je zou het een Gesamtkunstwerk kunnen noemen' zegt Anthony. 'Erg belangrijk vonden we het om bij de beelden en teksten de juiste modi te vinden en dat betekende dat we het gregoriaanse repertoire heel anders gingen bekijken. Ik ging ook heel veel bladeren om bijvoorbeeld de juiste psalmtekst op een melodie in de geschikte modus te vinden. Een enkele keer heb ik een contrafact gemaakt, een tekst op een andere melodie gezet. Het was voor Lida erg belangrijk dat een tekst in de goede sfeer werd geplaatst. Ze zei dan tegen me: 'Vind je ook niet dat deze tekst heel erg frygisch is?'
Dat bewust omgaan met modaliteit is een heel andere manier van werken.
Hoe is dat voor Hein van der Geyn, de saxofonist die bij het project betrokken is? 'Volgens Hein komt dit project juist op het goede moment. Hij was toe aan iets nieuws. De modaliteiten zijn een uitdaging voor hem, want jazzimprovisaties zijn vooral dorisch'. Anthony schoolt hem bij wat de andere modi betreft. 'Pas in het eindstadium komen Hein en het Gregoriaans Koor Utrecht bij elkaar. Op dit moment is dus nog niets te zeggen over het resultaat'.

En de rol van Agnes? 'Die is zeer nauw betrokken bij het geheel', zegt Anthony. 'Zij bepaalt de inrichting van de Luciakerk en de plaats van de musici tijdens het concert. Het beeld is dus zo uitgangspunt en apotheose van dit project'.

8.

Tjeerd van der Ploeg is dirigent van twee scholae met de zelfde naam: Schola Cantorum Purmerend. Hij heeft een vrouwen- én een mannenschola, beiden gestart in 1998 toen Tjeerd zijn gregoriaanse cursus afsloot bij Marie-Louise Egbers. Een klein groepje van zo'n vijf vrouwen... of waren het eerst de mannen? Tjeerd weet het niet meer. In ieder geval begonnen ze met het verzorgen van de vespers, momenteel zingen ze er afwisselend zo'n 20 per jaar. De schola is niet aan een kerk verbonden en zingt dan ook maar af en toe een mis. De zangers komen vanuit de regio tot zelfs Schagen aan toe. Ook hij ervaart dat er een belangstelling is vanuit de protestante kerken. Met name die kerken die zich lieten inspireren door Van der Leeuw, die de grenzen van de hervormde kerk verbreedde met een grote belangstelling voor kunst en cultuur. In zijn zoektocht naar de wortels van de Christelijke kerk kreeg ook Van der Leeuw belangstelling voor het gregoriaans. Wanneer de Schola Purmerend optreedt in albes en met wierook bij het Magnificat is de opmerking dan ook vaak van kinderen te horen: 'Het lijkt wel een klooster'.
In die kloostertraditie, trouwens repeteert Tjeerd ook met zijn koor. 'Nieuwe koorleden leren alles met voor- en nazingen'. Hij licht dan ook de methode toe, want de scholae zingen vanuit de semiologische opvattingen. Voor de officiegezangen gebruikt hij daarvoor Hartker. Op 17 mei dit jaar vierde de schola het 10-jarig jubileum. Een hele dag met optredens, een workshop, lezing en openbare repetitie met als doel het gregoriaans dichter bij de mensen te krijgen.

9.

Rintje te Wies, dirigent van het Roder Jongenskoor rijdt in de auto wanneer ik hem bel. 'ja, gregoriaans is eigenlijk niet onze stiel, wij staan meer in de Anglicaanse traditie. Dus ik was wel verbaasd dat men ons wilde hebben voor het festival. Wel hebben we gezocht naar hoe we een verbinding konden maken tussen het gregoriaans en wat we normaal doen. Bijvoorbeeld met het Pater Noster. Dat zetten we naast de versies van De Klerk, Duruflé en het Our Father uit de Engelse evensong. Ook een mooie verbinding is het Requiem van John Rutter die daarin heel mooi stukken van het Victimae Paschali Laudes verwerkt. Psalm 150, nog zo'n voorbeeld, dat kunnen we zetten naast dat van Franck of John Hubert. We bekijken wat we recent hebben gezongen met de jongens en hoe we daar een verbinding mee kunnen maken. De jongste jongens, in de leeftijd van 8 tot 14 jaar, zullen niet zo veel gregoriaans zingen, het is voor hen een heel nieuw materiaal en vanwege ons drukke programma en de meivakantie, hebben we weinig repetitietijd. Het meeste zal dan ook door de mannen, gemiddeld een jaar of 20, worden gedaan. Overigens nemen we ook onze aspiranten mee. We hebben momenteel een heel enthousiast jongetje van 6 jaar, over Verrassend Jong gesproken'!

Katrijn Kuypers is hoofdredactrice van dit tijdschrift

Programma zaterdag 31 mei

LUCIAKERK
concerten

10.30 uur
Opening Festival

11.00-12.15 uur
'Van Ravenna naar Ravenstein',
spiritueel openingsconcert door Karolus Magnus

12.30-13.00 uur
'Van Leoninus tot Pirenne'
Orgelconcert door Leon van den Brand

13.30-14.30 uur
'Leven en sterven als zuster van Soeterbeeck'
door Ensemble Cercamon en toelichting Ike de Loos

16.00-17.00 uur
'Gregoriaans Toen en Nu'
door Het Roder Jongenskoor

20.30-22.00 uur
'Memorabilia'
Hoofdconcert door Ensemble Psallentes (België)

NED. HERV. KERK
presentaties

11.30-16.00 uur

Nonstop presentaties van scholae en gregoriaanse koren

Toelichting op het openingsconcert.
Wat hebben maagden en martelaressen als Agnes en Lucia ons anno 2008 nog te vertellen?

Toelichting op het hoofdconcert.
Psallentes neemt u mee naar een profaan-religieus feest in de Middeleeuwen.

't RAADHUIS
lezingen/workshops

12.00-16.00 uur
- gregoriaans infopunt door de stichting ACG
- boekenstand
- video monastiek gregoriaans
- tentoonstelling

12.15-13.15 uur
Workshop 'dirigeren'
met Reinier Wakelkamp

14.45-15.45 uur
Workshop 'Zelf zingen'
met Jacqueline Elemans

Programma zondag 1 juni

LUCIAKERK
concerten

11.00-12.00 uur
Gregoriaanse Hoogmis
met Cantus Puellarum, projectkoor. Vrij toegankelijk (radiomis KRO/RKK)

12.30-13.15 uur
'Humus', improvisaties op beelden door Gregoriaans Koor Utrecht m.m.v. Hein van de Geyn (jazz bassist)

14.00-14.45 uur
'Concert rond Arvo Pärt' door Cappella Breda m.m.v. Klaas Hoek (harmonium)

16.00-17.00 uur
Slotmanifestatie Cantus Puellarum, meisjeskoor van de koorscholen Haarlem, Utrecht en den Bosch.
Afsluiting Festival

Toelichting op de slotmanifestatie. Onder meer wordt de opdrachtcompositie van Mark van Platen uitgevoerd (première)

NED. HERV. KERK
presentaties

10.00-11.00 uur
Oecumenische Dienst
met schola Voci Bianche
Vrij toegankelijk

12.15-16.00 uur

Nonstop presentaties van scholae en gregoriaanse koren

't RAADHUIS
lezingen/workshops

12.00-16.00 uur
- gregoriaans infopunt door de stichting ACG
- boekenstand
- video monastiek gregoriaans
- tentoonstelling

12.30-13.15 uur
Lezing 'Arvo Pärt en gregoriaans'
door Daan Manneke

15.00-15.45 uur
'Zelf zingen' voorbereiding op de slotmanifestatie
o.l.v. Martien van Woerkum

Voor extra programma-informatie kijk op www.gregoriaansfestival.nl

Gerrit van Osch

Hebdomada IX
Tempus per Annum A

In de lezingen van deze zondag staat het geloven centraal: geloof in de ene sturende God (eerste lezing), de geloofsact die er zoveel meer toedoet dan het enkel voldoen aan regels van de wet (Paulus), en Jezus zelf die het met een parabel zo eenvoudig en treffend kan zeggen: geloven is als het bouwen van een huis op een rots in plaats van op zand. De gebeden vragen om de helpende hand, de zuiverende kracht en de gloed van de Geest om ons geloof in het dagelijkse leven waar te maken.

Dom Boer zegt: deze **Introitus** leert ons bidden zoals het behoort. Een halfzin als inleiding, om tot de houding te geraken van nederigheid en als vraag om erbarming: 'Zie naar mij en ontferm u over mij, Heer..., want, *quoniam* en met die tweede halfzin schiet een schreeuw omhoog: 'alléén en arm ben ik'. Wat volgt is weer nederig *(humilitatem meam)* en moeizaam *(laborem meum)* en berouwvol *(dimitte peccata mea)*, prachtig verzameld onder die vertrouwde eindformule *Deus meus.* Ondanks die uitschieter bij *unicus et pauper* blijft de melodie laag pendelen tussen do en fa naar la en sibimol (soms even de do). Mooi om te horen, veel mooier nog om zelf te zingen, te bidden, ook in de herhaling, na het gepsalmodieerde beginvers uit dezelfde psalm 24. Dit gezang slaagt erin om ons in te keren, van buiten naar binnen de kerk: een echte intrede, onweerstaanbaar.

Deze **graduale**-melodie, van de vijfde toonsoort, komt vele keren voor in het kerkelijk jaar. Het is of je in een huis komt dat je kent: je komt binnen op de fa, raakt even de la en sluit de eerste ruimte af met een klein vertrouwd afstapje naar de lage do *(protectorem)*. De tweede halfzin laat een hoger plafond zien, op *refugii*, toevlucht, met weer dat mooie afstapje. De korte slotzin gaat bijna meteen over in de hooggestemde bekende finale. Met de solist gaan we de trap omhoog langs fa-la-do naar het breed gezongen *Domine*, eind van de eerste halfzin (de leestekens van het zangboek kloppen niet). *Non confundar* brengt de bekende formule, waarna de schola de beginstappen nog eens overdoet, vol verwachting naar de Beschermer.

'Wat een onbedwingbaar blijde jubilus' schrijft Dom Boer over dit **Alleluia**. En wat vooral ook opvalt: hoe nauw het vers de melodie van het *alleluia* volgt, sterker: het is een perfecte uitwerking ervan. Wie hierover meer en detail wil lezen, zij verwezen naar A. Kurris, in zijn verhandeling over de alleluia's in dit tijdschrift, jaargang 1997, pag. 53-54. De jubilus dus, beginnend vanaf de grondtoon sol, eerst de re en do beneden aantippend, dan met deze afzet geleidelijk en feestelijk stijgend naar de si, naar de hoge do, naar de re, naar de mi! Het vers, in twee zinnen, is gebouwd op het thema van de jubilus maar ziet af van de hoge mi. De eerste zin is tweeledig, maakt twee keer de afdaling naar do en sluit delicaat af met het hoogtepunt bij *patiens.* Dom Boer: *'Deus iudex*, noch *fortis*, noch *patiens* kunnen bedoeld zijn als tekstuitdrukking, omdat zij eenvoudig het thema volgen, maar het samentreffen van woord en melodie is toch buitengewoon gelukkig. *Numquid irascetur* daarentegen is duidelijk als zegging van de tekst bedoeld en brengt de soepelheid van het leven in de zang'. Die laatste zin is een bijna retorische vraag ('zal Hij soms dag aan dag blijven toornen?'), waarop het *Alleluia* opgetogen antwoordt.

Het **offerandelied** eindigt met hetzelfde geladen woord *pauperum*, als waarmee de biddende gelovige zich betitelt in de Intredezang. Hier is de toon dankbaar en blij: de openingszin laat zich vlotweg zingen, laat het *Domine* even in de lucht hangen, wánt …, *quoniam*, je laat niet in de steek wie zoekende, *quaerentes*, zijn naar U. Om dit woord *(quaerentes)* draait het gezang: het begint zoals het hele gezang *(sperent)* en voegt er een formule aan toe die terug zal komen: zoekend namelijk naar de plaats waar Hij woont. Hoor hoe op *habitat in Sion* die formule drie maal wordt herhaald om te eindigen op een rotsvaste toon, de fa, bij *Sion*. Het lied eindigt echter pas bij de hoop van het begin: het gebed van de armen wordt niet vergeten. Een kwint lager klinkt dezelfde formule als bij Heer, *Domine*.

Dat is geen toeval, zó verhoudt zich de arme tot de Heer, naar wie we hoopvol opzien, zoekend naar Sion waar Hij verblijft.

De **communiezang** drukt in tekst en melodie hetzelfde gelovige vertrouwen uit dat we ook aantreffen in bovenstaande gezangen. Vooral het Alleluia toont verwantschap met de communio, in toonzetting en sfeer. Beide gezangen zijn een zuivere boog naar de hoge mi. Deze antifoon bestaat uit twee tweeledige zinnen, met het accent in de derde halfzin. Alle stijgende noten in de eerste zin zijn door de componist voorzien van extra aanjagers om te stuwen naar die climax bij inclina. De slotformule treffen we vaker aan bij dergelijke korte maar heftige, levendige antifonen.

Gerrit van Osch is redacteur van het Tijdschrift voor Gregoriaans.

Pieter Mannaerts

'Het daghet in den oosten'

nieuw onderzoek naar muziek in begijnhoven

Begijnhoven zijn typerend voor de Nederlanden en vormen een belangrijk deel van het architecturaal en religieus patrimonium. Over het muziekleven in de begijnhoven was tot nog toe echter bijzonder weinig bekend. Het nieuwe boek 'Beghinae in cantu instructae' (verschenen bij Brepols, Turnhout) brengt hier verandering in, en beschrijft en bestudeert voor het eerst de overgeleverde bronnen. Dit artikel geeft enkele krachtlijnen van dit nieuwe onderzoek en laat zien dat het gregoriaans in het begijnhofrepertoire een hoofdrol speelt.

Werelderfgoed en internationale belangstelling

Begijnhoven zijn een unicum voor de Lage Landen. Want ook al waren begijnengemeenschappen verspreid over een gebied dat zowel de Noordelijke en de Zuidelijke Nederlanden, Noord-Frankrijk, als delen van het huidige Duitsland en Zwitserland omvatte, in hun typische woonsituatie in de vorm van 'hoven' zijn ze toch het sterkst vertegenwoordigd in de (Zuidelijke) Nederlanden. Hun historische, architecturale en socio-religieuze waarde wordt zo hoog ingeschat dat een selectie van 13 begijnhoven in 1998 door de Unesco als werelderfgoed werd erkend.[1]

Zowel in ons taalgebied als internationaal blijft de interesse voor dit erfgoed bijzonder groot, en die interesse is de laatste tijd – onder meer onder invloed van de gender studies – steeds blijven groeien. In het laatste decennium tekent zich bovendien een nieuwe (internationale) tendens in het onderzoek af, die aandacht heeft voor die aspecten van het begijnenleven die tot nog toe weinig of niet in kaart werden gebracht, zoals de materiële cultuur, het boekenbezit en -gebruik van de begijnen. Het muzikale luik van deze cultuur bleef tot nu toe terra incognita.

Onderzoek nodig?

Wat tot nog toe bekend was over muziek in begijnhoven, is vooral langs onrechtstreekse bronnen tot ons gekomen. Niet via muziekhandschriften en -drukken, maar via een bijzonder gevarieerde reeks niet-muzikale bronnen: literaire impressies, levensbeschrijvingen, poëzie, administratieve documenten. Dit bronnenmateriaal geeft niet steeds een erg concreet beeld, maar laat wel toe om heel wat indicaties van een levende muziekpraktijk te sprokkelen. Een kleine staalkaart ter illustratie. Georges Rodenbach, auteur van het beroemde Bruges-la-Morte, schetst een zeer suggestief beeld van het (Brugse) begijnhof in zijn *Musée des beguines* (1894), waarin hij stukjes narratief proza afwisselt met korte poëtische beschouwingen, die hij 'natures mortes' noemt. Eén van deze 'stillevens' is gewijd aan het gregoriaans dat door de begijnen werd gezongen ('leurs cantiques'), niet uitgevoerd met bijzonder mooie stemmen, maar, aldus de auteur, van een etherische sereniteit ('Sont-ce vraiment des voix humaines? [...] Trop doux concerts qui n'appartiennent plus à la terre...')[2]. Minder geromantiseerd is de levensbeschrijving van een begijn uit Delft, Geertrui van Oosten (ca. 1320-1358). Al in de zestiende eeuw werd haar naam gekoppeld aan het lied 'Het daghet in den Oosten', dat haar lievelingslied zou zijn geweest, of volgens sommigen zelfs door haar werd geschreven; wat inmiddels niet meer wordt aanvaard.[3]
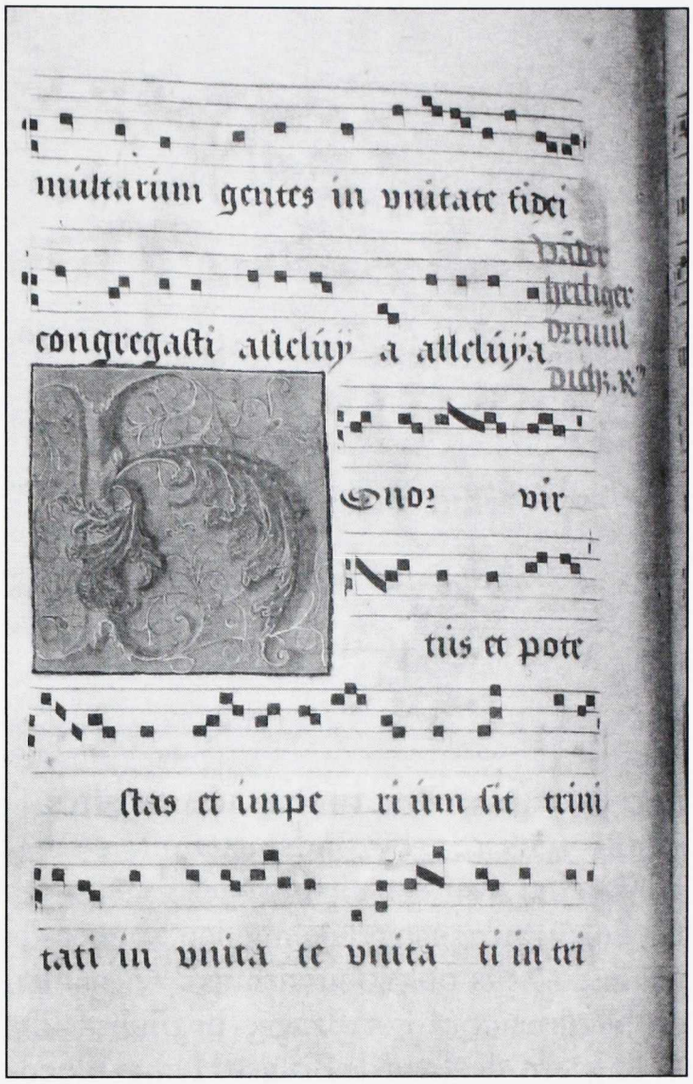
Een nog oudere dichteres, Hadewijch (ca. 1200-1250), zou haar *Strofische gedichten* zelfs hebben gemodelleerd naar bestaande sequenzen, wat er mogelijk op wijst dat die gedichten bedoeld waren om te worden gezongen.[4] In ieder geval bevat haar poëzie dus contrafacten van liturgische gezangen. Langs een andere weg kwam ook Barbara Haggh dichter bij het liturgische repertoire: op basis van archiefmateriaal (rekeningen 1449-1488) was zij in staat om een deel van de liturgische kalender van het Brusselse begijnhof te reconstrueren.[5]

Onderzoek mogelijk?

Lange tijd leek het er op dat er alleen indirecte informatie, maar geen concrete muziek voorhanden was. Betekende dat misschien dat er helemaal geen muzikale bronnen meer waren? Neen, maar wel dat er beter en intensiever moest worden gezocht. Dat die bronnen niet zomaar voor het grijpen liggen, heeft ook een aanwijsbare reden. Begijnen hoefden geen gelofte van armoede af te leggen, en hadden dus recht op eigen bezittingen, zoals boeken, kunstwerken, of een woning. Eén van de gevolgen hiervan was dat begijnhoven geen eigen bibliotheken uitbouwden, in tegenstelling tot abdijen of kloosters. De handschriften die bewaard bleven waren veelal persoonlijk eigendom van één begijn.

Maar waar begint zo'n zoektocht? Een belangrijke eye-opener was het artikeltje van Ulrike Hascher-Burger in dit Tijdschrift, waarin de auteur een aantal concrete handschriften uit de begijnhoven van Amsterdam, Antwerpen, Haarlem en Tongeren identificeerde.[6] Een tweede factor was het toeval, of het geluk, dat in februari 2000 in het Turnhoutse begijnhof een collectie muziekhandschriften werd teruggevonden. Deze collectie werd, als pilootproject, geïnventariseerd door Reso-nant, het Centrum voor Vlaams Muzikaal Erfgoed.[7]

Tijdens het realiseren van deze inventaris[8] - door Els Vercammen en de auteur van dit artikel - werden heel wat referenties naar muziek uit andere begijnhoven verzameld.

Begijnhof Turnhout, Processionale (hs. 1), f. 32v: 'Honor, virtus et potestas', Responsorium 'Vander heiliger drivuldichheit' [foto Pieter Mannaerts] >

Deze informatie gaf op haar beurt aanleiding tot een uitgebreide verderzetting van het project, dit keer door de Alamire Foundation (in opdracht van Resonant). Hierbij werden niet alleen zoveel mogelijk muziekbronnen uit begijnhoven verzameld - voornamelijk afkomstig uit Vlaanderen, maar ook uit Nederland - maar ook enkele van de interessantste bronnen meer in detail bestudeerd.[9] Deze bronnenstudies worden ingeleid door een artikel van Walter Simons (Dartmouth College), dé autoriteit inzake de geschiedenis van de begijnhoven.[10]

Hoewel deze studies een periode bestrijken van de dertiende tot de negentiende eeuw, en stilistisch een gevarieerd repertoire aanboren dat zowel eenstemmige als meerstemmige muziek omvat, is het duidelijk dat het gregoriaans in het muziekleven van de begijnhoven een centrale plaats innam.

Het gregoriaans als rode draad

Vanzelfsprekend was de belangrijkste muziek in de begijnhoven de zang tijdens de liturgie. De statuten en reglementen schreven voor welke missen en officies moesten worden bijgewoond. Hoewel in de vroegste periode en in de kleinere begijnhoven de clerus (priesters en diakens) zongen, werd de liturgie in de grotere begijnhoven zeker vanaf het eind van de dertiende eeuw door een begijnenschola opgeluisterd. Vanaf de jaren 1280 kwamen deze scholae tot stand in de begijnhoven van Antwerpen, Brugge, Herentals, Mechelen en Tongeren. In het begijnhof van Brugge had de begijnhofschola zelfs een bijzonder statuut, en beschikte het over een eigen zegel.[11]

Bij belangrijke aangelegenheden zongen de begijnen zelfs ook 'buitenshuis'. Zo namen de begijnen van het Brugse begijnhof 'De Wijngaerd' deel aan de Brugse Heilig-Bloedprocessie, één van de belangrijkste culturele en (para)liturgische evenementen die sedert de middeleeuwen deel uitmaken van het Vlaamse patrimonium. De twee oudste muzikale bronnen van de processie (vroege zestiende eeuw) zijn afkomstig uit dit begijnhof. De begijnen hadden volgens de legende een belangrijke rol gespeeld bij de redding van het kostbare reliek, en stapten voorop in de jaarlijkse processie, waardoor ze prominent waren vertegenwoordigd in de stedelijke gemeenschap. Uit het onderzoek van Barbara Haggh is gebleken dat de Bloedprocessie, wat de gezangen betreft, gebaseerd is op de veel oudere processie voor de Kruisdagen, aangevuld met gezangen voor heiligen als Donatianus (patroon van de Brugse kathedraal), Elisabeth, en Basilius (patroon van de Heilig-Bloedkapel).

De muzikale bronnen reflecteren duidelijk dat de begijnhoven eerder laat in hun geschiedenis een echte 'instelling' werden. Ze waren oorspronkelijk gestart als een begijnen 'beweging', die niet zo strikt georganiseerd en gereglementeerd was. Een risico, want zo was controle van de 'officiële' kerk minder groot, en dus de verdachtmaking van ketterij reëel. En waarvoor gevreesd werd, gebeurde ook: het concilie van Vienne (1311-12) riep op tot maatregelen tegen bepaalde (gemeenschappen van) 'ketterse' begijnen en begarden (de mannelijke variant). Nadien werd de controle groter, en vaak werden dominicanen of franciscanen aangesteld als geestelijke 'begeleiders' van de begijnhoven.

Het niet-institutionele karakter van de begijnhoven had ook muzikale gevolgen. Omdat ze geen echte orde waren, hadden de begijnen ook geen 'eigen' repertoire, in tegenstelling tot orden als de cisterciënzers, dominicanen, franciscanen, karmelieten, kartuizers of kruisheren. Het gregoriaanse repertoire werd vermoedelijk overgenomen van de kerken in de regio, en de belangrijkste parochiekerk in de stad in het bijzonder. Waarschijnlijk is dat de reden waarom bijvoorbeeld in Amsterdam een 'nieuwe' druk van de Leuvense drukker Petrus Phalesius werd aangetroffen. Phalesius is vooral beroemd als drukker en verspreider van renaissancepolyfonie (bv. Crecquillon en Clemens non Papa), maar hij produceerde ook twee gregoriaanse boeken. Het belangrijkste hiervan is het zeldzame Cantuale iuxta usum insignis ecclesiae Amstelredamensis (1561), waarvan tot dusver slechts vijf van de oorspronkelijke 800 exemplaren bekend waren. Phalesius had dit boek gedrukt ten dienste van het koor dat in 1556 was ontstaan na de samenvoeging van de Oude en de Nieuwe Kerk in Amsterdam.[12]

Uit het Amsterdamse begijnhof dook een zesde exemplaar op dat niet gerepertorieerd staat in de catalogus van Henri Vanhulst;[13] mogelijk wijst dit er op dat het Cantuale niet enkel in de Nieuwe Kerk, maar ook in het Amsterdamse Ronde begijnhof in gebruik was.

Omstreeks hetzelfde tijdstip, de tweede helft van de zestiende eeuw, werd in sommige begijnhoven ook meerstemmige muziek gezongen. Dit was geen geleerde polyfonie met ingewikkeld contrapunt, maar zogenaamde 'eenvoudige' of 'archaïsche' polyfonie, die soms de indruk geeft van een neergeschreven improvisatie, bedacht, gezongen én genoteerd door amateurmusici. In vele gevallen bleef de basis voor die meerstemmigheid een gregoriaanse melodie.[14] Zo bleef uit het groot begijnhof van Mechelen een driestemmig Ave verum corpus uit 1571-72 bewaard, als toevoeging genoteerd in een druk van Plantijn. Dergelijk repertoire kwam veelvuldig voor in de kringen van de Moderne Devotie, en is mogelijk een indicatie van muzikale relaties tussen de kringen van de Moderne Devotie en de begijnenbeweging.[15]

Net als het Concilie van Vienne, lieten het Concilie van Trente (1545-63), en de Contrareformatie in het algemeen zich duidelijk voelen in de begijnhoven, niet in het minst op muzikaal vlak. In toenemende mate werden begijnhoven beschouwd als een afzonderlijk 'instituut', met een eigen geschiedenis, levenswijze, kledij en gebruiken: er werd zowaar een nieuwe 'identiteit' geconstrueerd.

Cruciaal in deze nieuwe tendens was de keuze van een stichteres, een patroonheilige. Tot dan toe hadden de meeste begijnhoven een vrouwelijke heilige als Elisabeth of Catharina als patrones, heiligen waar ook andere orden en instellingen aanspraak op maakten. Door de heilige Begga als patrones-stichteres naar voren te schuiven, werd die concurrentie sterk verminderd.

'Beggina Amstelaedamensis', uit Adriaan Schoonebeek, Nette Afbeeldingen Der Eygene Dragten Van alle Geestelijke Vrouwen en Nonnenorders, Amsterdam, 1691, p. 38-39 [foto K.U.Leuven]

Op 20 december 1626 werd voor het eerst het patroonsfeest van Begga als stichteres van de begijnenbeweging gevierd in het Brusselse begijnhof, in aanwezigheid van aartshertogin Isabella, de pauselijke nuntius Franciscus a Balneo, kerkelijke hoogwaardigheidsbeklederes en vertegenwoordigers van de adel. De begijnen van Brussel hadden bij de pauselijke nuntius en de bisschoppen aangedrongen om het feest van Begga overal te laten invoeren.[16] Of enkel de bewoonsters van het Brusselse begijnhof een rol hebben gespeeld is nog niet volledig duidelijk, maar het staat vast dat vanaf 1626 gezangen voor de heilige Begga zich geleidelijk aan verspreidden over de verschillende hoven.

Fragmenten hiervan bleven bewaard in Antwerpen, Leuven, Turnhout en een niet nader te identificeren Nederlandstalig begijnhof in het bisdom Luik. Opvallend is dat deze gezangen nauwelijks overeenstemmen met het Begga-officie in Andenne, het klooster dat door Begga zelf was gesticht en waar ze werd begraven. Bij een eigen begijnenidentiteit hoorden blijkbaar ook eigen gezangen.
De wijze waarop het gregoriaans werd uitgevoerd veranderde uiteraard ook door de eeuwen heen. Vermoedelijk werd al in de vijftiende eeuw het gregoriaans op het orgel begeleid; het staat in ieder geval vast dat verschillende van de grotere en rijkere begijnhoven, zoals die van Brussel (voor 1449) en Diest (voor 1481), in deze periode een orgel aankochten. Die uitvoeringspraxis werd nadien specifieker gereglementeerd door het *Caeremoniale episcoporum* (Venetië, 1600), uitgevaardigd door Clemens VIII. Vanaf de achttiende eeuw is die orgelbegeleiding ook in de muzikale bronnen uit de begijnhoven te traceren, zoals handschriften uit de hoven van Turnhout en Lier illustreren.

Onderhuids aanwezig

De rode draad van het gregoriaans duikt ook op in de andere repertoires die in de begijnhoven werden teruggevonden. Ter illustratie volgen twee voorbeelden, één uit de eenstemmige en één uit de meerstemmige muziek. De devotie voor thema's als typisch 'menselijke' aspecten van Christus (geboorte, (lichamelijk) lijden, familie), en populaire heiligen als Begga en Catharina vonden immers niet enkel een neerslag in het gregoriaans. Deze thema's werden ook in Nederlandse liederen bezongen, waarvan er alleen al uit de zeventiende eeuw tientallen bewaard bleven. Er waren zelfs volledige liedboeken in omloop, speciaal bestemd voor de begijnen. De liedteksten werden meestal voorzien van wijsaanduidingen, zoals in het *Staeltjen Van het Leven van de H. Begga* (1698 of later) van een zekere M.H. Een enkele keer bevatten ze ook muzieknotatie, zoals de liederen in *Den Gheestelycken Leeuwercker* (Antwerpen, 1645) van de kanunnik Guilelmus Bolognino.
En zelfs in de meerstemmige muziek van Franciscus Krafft (1729-95) kunnen moeiteloos de verschillende 'gregoriaanse' genres worden onderscheiden. Krafft schreef namelijk in de jaren 1760-67 een veertigtal motetten voor het begijnhof van Leuven, steeds voor dezelfde bezetting van twee sopranen en orgel. Deze zettingen van liturgische teksten zijn bestemd voor liturgische diensten, zoals de sequenzen *Stabat mater* en *Veni sancte spiritus* (mis), de psalm *Laudate pueri*, zettingen van het *Magnificat* en verschillende Magnificat-antifonen (de vespers), de hymne *Te lucis ante terminum* (de completen) of verschillende T*antum ergo's* (het lof).

Zang, spel en zelfs dans?

Hebben we hiermee het volledige repertoire van de begijnhoven gehad? Toch niet. Ook bij de 'intrede' (het zogenaamde 'kleedsel' en 'steedsel') van de begijnen in een hof werden vaak Nederlandse lofliederen gezongen. Andere liederen uit de hoger genoemde liedboekjes waren dan weer heel wat minder stichtend, en soms ronduit satirisch en karikaturaal. Daarnaast kan men uit sommige bronnen zelfs afleiden dat tot in de vroege zeventiende eeuw een traditie van (para)liturgische dans moet hebben bestaan. Ten slotte moet in sommige begijnhoven zeker ook instrumentale muziek hebben geklonken: tussen 1626 en 1690 worden in de inventarissen uit het Antwerpse begijnhof minstens 12 keer een klavecimbel vermeld.[17]

Voorlopige conclusies en toekomstperspectieven

Dit nieuwe onderzoek is slechts de eerste impuls voor een verdere exploratie van het materiaal. Het trekken van algemene besluiten is dus nog toekomstmuziek, maar dat hoeft enkele voorlopige conclusies niet uit te sluiten. Ten eerste is het gregoriaanse repertoire een belangrijke rode draad doorheen het bewaarde materiaal. In de tweede plaats lijken de belangrijkste themata in dit gregoriaans te stroken met de specifieke accenten in de devotie van de begijnen in het algemeen, zoals het lichaam, het gelaat, het hart en het lijden van Christus (Corpus Christi) en de heilige familie (Maria, maar ook Jozef), hoewel ook de inbreng van lokale praktijken en vereringen niet te onderschatten is. Ten derde is het duidelijk dat de muziek in de begijnhoven een opvallende bloeiperiode kende ten tijde van de Contrareformatie, en zeker vanaf het bewind van de aartshertogen Albrecht en Isabella (1598-1633) en de verdere zeventiende eeuw.[18]

Het bronnenmateriaal is veel uitgebreider en rijker dan ooit werd vermoed, en suggereert een continue aanwezigheid van, en een zekere variatie aan, verschillende muzikale vormen en genres. Voor het toekomstige onderzoek blijft dan ook nog heel wat te doen: een systematische speurtocht naar liturgie en muziek in de statuten, voorschriften en reglementen van de begijnhoven, het vergelijken met de bewaarde muzikale bronnen, en met muziek in andere gemeenschappen en bewegingen, zoals de Moderne Devotie en de begijnen buiten de Nederlanden (bijvoorbeeld het Duitstalige cultuurgebied[19]). In ieder geval zal het gregoriaans ons op deze zoektocht als een trouwe bondgenoot vergezellen.

Referentie

Het boek verschijnt zowel in een Nederlandse als in een Engelse editie: Pieter Mannaerts (ed.), *Beghinae in cantu instructae. Musical patrimony from Flemish beguinages (Middle Ages - Late 18th C) / Muzikaal erfgoed uit Vlaamse begijnhoven (middeleeuwen - eind 18de eeuw)*, (in de reeks *Épitome musical)*, Turnhout: Brepols, 2008.

NOTEN

1 Suzanne Van Aerschot & Michiel Heirman, *Vlaamse begijnhoven werelderfgoed*, Leuven: Davidsfonds, 2001.

2 Georges Rodenbach, *Musée de béguines*, intr. Gérard-Georges Lemaire, Paris: Séguier, 1997, 58-59.

3 Renée Beukers, 'Oosten, Geertrui van', *Digitaal Vrouwenlexicon van Nederland*, 2007, htt://www.inghist.nl/Onderzoek/Projecten/DVN/lemmata/data/Oosten.

4 Louis Peter Grijp, 'De zingende Hadewijch. Op zoek naar de melodieën van haar Strofische Gedichten', Frank Willaert (ed.), *Een zoet akkoord. Middeleeuwse lyriek in de Lage Landen*, Amsterdam, 1992, 72-92, 40-343. Zie ook Louis Peter Grijp & Frank Willaert, 'Brabantse begijnen tussen Atrechtse trouvères en een Maaslandse minnezanger', Louis Peter Grijp, (ed.), *Een muziekgeschiedenis der Nederlanden*, Amsterdam: Amsterdam University Press, 2001, 23-30.

5 Barbara Haggh, 'Reconstructing the Plainchant Repertory of Brussels and its Chronology', Barbara Haggh, Frank Daelemans, André Vanrie (eds.), *Musicology and Archival Research, (Archief- en Bibliotheekwezen in België*, 46), 1994, 177-213, voornamelijk 186-192.

6 Ulrike Hascher-Burger, 'Zang op het begijnhof', *Tijdschrift voor Gregoriaans*, 24, 1999, 126-131.

7 http://www.resonant.be.

[8] Pieter Mannaerts & Els Vercammen, 'Inventaris van de muziekcollectie van het begijnhof Sint-Catharina in Turnhout', Leuven: Resonant, 2005.

[9] De bijdragen werden geschreven door Alexander Blachly, Marie Cornaz, Maartje De Wilde, Barbara Haggh, Pieter Mannaerts, Walter Simons en Peter Strauven. Het bronnenrepertorium werd samengesteld door Pieter Mannaerts en Els Vercammen.

[10] Behalve talrijke artikels, publiceerde Walter Simons ook het beste standaardwerk over de (vroege) geschiedenis van de begijnen: *Cities of Ladies. Beguine Communities in the Medieval Low Countries, 1200-1565, (The Middle Ages Series)*, Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2001.

[11] Zie de bijdrage van Walter Simons in het boek, 'Begijnen, liturgie en muziek in de middeleeuwen: een verkenning', pp. 15-25.

[12] Pieter Mannaerts, 'Gregoriaanse drukken in het zestiende-eeuwse Leuven', Nele Gabriëls & Eugeen Schreurs, eds., *Petrus Phalesius en het stedelijk muziekleven in de Vlaamse Renaissancestad Leuven*, Neerpelt: Alamire, 2005, 69-74.

[13] Henri Vanhulst, *Catalogue des Éditions de musique publiées à Louvain par Pierre Phalèse et ses fils, 1545-1578, (Académie royale de Belgique. Mémoires de la classe des beaux-arts*, 16/2), Brussel: Koninklijke Academie voor wetenschappen, letteren en schone kunsten van België, 1990.

[14] Alexander Blachly, 'Archaic Polyphony in Dutch Sources of the Renaissance', *Tijdschrift van de Koninklijke Vereniging voor Nederlandse Muziekgeschiedenis*, 53, 2003, 183-227.

[15] Zie vooral Ulrike Hascher-Burger, *Gesungene Innigkeit. Studien zu einer Musikhandschrift der Devotio Moderna (Utrecht Universiteitsbibliotheek, Ms 16 H 34, olim B 113), mit einer Edition der Gesänge*, (Robert J. Bast, (ed.), *Studies in the History of Christian Thought*, 106), Leiden-Boston: Brill, 2002.

[16] L.J.M. Philippen, *De begijnhoven. Oorsprong, geschiedenis, inrichting*, Antwerpen: Courtin, 1918, 152-153.

[17] Duverger, Erik, *Antwerpse kunstinventarissen uit de zeventiende eeuw, (Fontes historiae artis neerlandicae*, 1), Brussel: Koninklijke academie voor wetenschappen, letteren en schone kunsten van België, 13 volumes, 1984-2004. Met dank aan Sarah Moran (Brown University, Providence, Rhode Island) voor deze verwijzing.

[18] Zie bijvoorbeeld Paul Arblaster, 'The Archdukes and the Northern Counter-Reformation', Werner Thomas & Luc Duerloo, eds., *Albrecht & Isabella 1598-1621*, Turnhout: Brepols, 1998, 87-92.

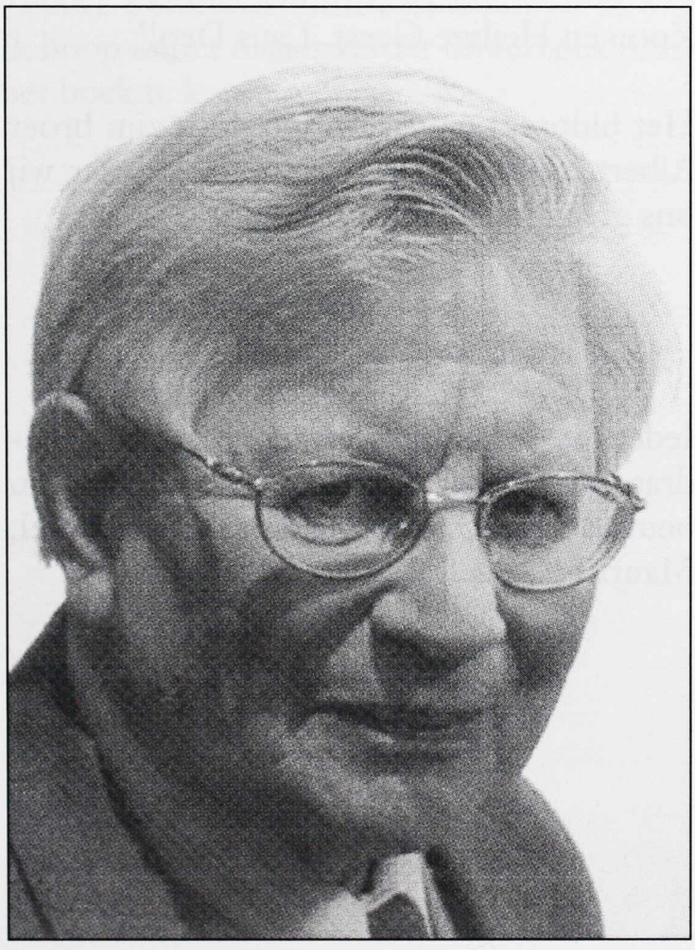
[19] Zie bijvoorbeeld het baanbrekende werk van Frank-Michael Reichstein, *Das Beginenwesen in Deutschland. Studien und Katalog*, Berlijn: Köster, 2001.

Pieter Mannaerts is Aspirant van het FWO-Vlaanderen, en in die hoedanigheid verbonden aan de Alamire Foundation (afdeling musicologie, K.U.Leuven). Hij is ook docent aan het Centrum Gregoriaans in Drongen (zie www.arts.kuleuven.be/alamire, www.musicologie.be en www.centrumgregoriaans.be).Nieuwe gegevens over muziek in begijnhoven zijn steeds welkom bij de auteur (pieter.mannaerts@arts.kuleuven.be)

Gerrit van Osch

In Memoriam
Maurice Pirenne

Op vrijdag 14 maart overleed een gigant van de huidige Nederlandse kerkmuziek: Maurice Pirenne, priester, componist en organist. Midden in de Goede Week, op woensdag 19 maart, vond de 'viering van dood en verrijzenis' plaats in 'zijn' Sint-Janskathedraal te 's-Hertogenbosch. Drie kwartier voor aanvang was de kerk al gevuld. Die tijd werd benut door de gezangen, bijna alle gecomponeerd door Maurice, in te oefenen. En wat werd er gezongen! Natuurlijk door 'zijn' Schola Cantorum van de kathedrale basiliek van Sint Jan, 'Die sangeren Onser Liever Vrouwen', o.l.v. Jeroen Felix; maar vooral door het verzamelde volk; je kon horen dat er veel geoefende stemmen in de banken zaten. Zelden zal die zalige ruimte van de Sint-Jan zo vol en walsend hebben geklonken als tijdens de canon 'Zing voor een gaaf en weerloos lam', op tekst van Andries Govaart gecomponeerd door Maurice: 'Wij weten van verrijzenis ...God is trouw'.

Maurice Pirenne

Maurice Pirenne werd geboren in 1928 te Tilburg, als de op een na jongste in een groot katholiek Brabants gezin met vijf jongens en drie meisjes. Hij studeerde filosofie en theologie op het grootseminarie in Haaren van 1946 tot 1952 in combinatie met een conservatoriumopleiding in Tilburg. Priester gewijd in 1952, vervolgde hij van 1953 tot 1958 de muziekstudie aan het 'Pontificio Instituto de Musica Sacra' te Rome, waar Ferrucio Vignanelli zijn leermeester was voor orgel (magisterium summa cum laude, 1956), Domenico Bartolucci voor compositie (magisterium magna cum laude, 1957), Igino Anglés en Eugène Cardine voor musicologie.

Van 1958 tot 1960 volgde hij colleges muziekwetenschap aan de Rijksuniversiteit te Utrecht. In dat laatste jaar kreeg hij, samen met zijn Romeinse studiegenoot Mathieu Dijker de aanmoedigingsprijs voor jonge kerkmuziekcomponisten van de Pascal Schmeitsstichting.

Vanaf 1959, respectievelijk 1960, tot 1993 doceerde hij aan het Brabants Conservatorium te Tilburg en het Nederlands Instituut voor Kerkmuziek te Utrecht, aanvankelijk gregoriaans en theorie, na enige jaren hoofdvak orgel. Van 1969 tot 1980 doceerde hij tevens orgel aan het Stedelijk Arnhems Conservatorium.

Van 1965 tot 1991 was hij rector cantus van de Bossche Sint-Janskathedraal. Sinds 1991 is hij daar organist. Maurice componeerde, naast orgel- en kamermuziek, talrijke liturgische en profane koorwerken. Acht representatieve composities werden vastgelegd op de cd 'Maurice Pirenne, koorwerken', die in 1994 verscheen in de serie 'KRO-Klassiek'. Daarna volgde de cd 'Scheppende Geest', een project van de NSGV en de KRO, met bouwstenen voor avonddiensten. Voor zijn culturele verdiensten ontving hij in 1998 de Albert Swane Prijs van de Bossche Sociëteit Casino. In november 2001 werd zijn compositorisch oeuvre bekroond met de Dr.C.Rijnsdorpprijs. Voor zijn vele inspanningen ten behoeve van het culturele klimaat in de gemeente 's-Hertogenbosch werd hem in oktober 2007 de culturele penning van de stad uitgereikt.

Zijn laatste publieke orgelconcert gaf hij op dinsdag 4 september 2007 in de Sint-Jan. Het tekent de mens en priester Maurice Pirenne dat hij zoveel aandacht gaf aan de overdracht van wat hem raakte. Ik herinner me nog zijn spel van preludium en fuga in Es-dur, BWV 522, van Johann Sebastian Bach. Hij liet op het programma een heel summiere maar o zo treffende toelichting afdrukken: 'Het preludium is een hulde aan de Heilige Drie-eenheid. De majesteitelijke openingssectie A symboliseert God de Vader. De echopassage - Christus één in wezen met de vader - leidt naar de uitbeelding van de Zoon (B). Sectie C met haar zwierige bewegingen staat voor de H. Geest. Opbouw: A-B-A-C-A-B-C-A. ook de tripelfuga symboliseert God, drie in één'.
Dat roept een iets eerdere herinnering op. Wie uit de kring van gregorianisten herinnert zich niet zijn ingetogen voorgaan in de hoogmis op Drievuldigheidszondag 2006, tijdens het eerste Nederlands Gregoriaans Festival te Ravenstein? Hier was het niet het orgel waarmee hij het mysterie van de Drievuldige God liet ervaren, maar zijn welsprekendheid. Enkele flarden uit zijn homilie: 'Het heeft nut noch zin om het geheim van de Drievuldigheid te doorgronden; maar dat wil niet zeggen dat we er niet over na kunnen denken. God is gemeenschap, of in de woorden van Sint Jan: God is liefde. Wij kennen slechts de liefde tussen mensen. En wie zijn wij, mensen? Beeld van God zijn wij. De liefde tussen mensen brengt ons zo nader tot het mysterie van de Drie-ene. En het gregoriaans, de oudste liturgische muziek van de Kerk, helpt ons daarbij: met zijn lichte wendingen laat het ons toe tot het geheim dat God is: Vader, Zoon en Heilige Geest. Laus Deo!'

Het bidprentje, geschreven door zijn broer Albert, sluit af met een eresaluut waar wij ons graag bij willen aansluiten:

Priester-musicus wilde je zijn
en je was het.

Ieder die de kerkmuziek een warm hart toedraagt, zal hem missen, maar dankzij zijn oeuvre ook weer niet helemaal. Dankjewel, Maurice!

Gerrit van Osch is redacteur van het Tijdschrift voor gregoriaans

Forum - een interactioneel gebeuren

Meestal bevat FORUM reacties op, dit keer krijgt u een vooraankondiging. Van Pieter Mannaerts ontvingen wij half februari vanuit Vlaanderen het volgende bericht:

Vanmorgen werd officieel door minister Bert Anciaux bekendgemaakt dat de Vlaamse Gemeenschap een kostbaar handschrift, het Antifonarium Tsgrooten uit Tongerlo (1522) heeft aangekocht.
Het handschrift is volledig te bewonderen op www.antifonarium-tsgrooten.be
Meer toelichting over (de muziek in) het handschrift vind je onder het kopje 'Het Handschrift'/'Omtrent het werk' en in de persmap:
('Pers'/'Persconferentie'/'Persbericht').
Ik hoop in het najaar verder onderzoek naar het boek te kunnen doen.

Recensies / Verslagen

Verwijzing naar Gregoriusblad 2008, no. 1.
In het kader van '2008: Jaar van het Religieus Erfgoed', waartoe Martin Hoondert, hoofdredacteur, ook de muziek rekent, worden de hoofdartikelen van de lopende jaargang gewijd aan dit thema. In de komende edities wordt achtereenvolgens aandacht geschonken aan concertmissen / polyfonie / kerkmuziekvaders, het kerkgebouw en zijn invloed op hoe de muziek er klinkt en tenslotte de invloed van de traditie op de hedendaagse componisten. In het inleidende, hoofdredactionele artikel wordt 'erfgoed' als niet-statisch, dynamisch beschouwd en geplaatst in lijn met het begrip 'traditie', eveneens dynamisch opgevat. Via begrippen als 'recontextualisering' (Lieven Boeve: de wijze waarop de geloofsinhoud verwoord wordt, is alleen te begrijpen vanuit de context waarin de traditie gestalte heeft gekregen) en 'betekenisgeving' (Hoondert: door de afstand in de tijd kunnen we ons de oude vormen toeeigenen en 'vullen' met persoonlijk gekleurde betekenissen) sluit het artikel af met: 'Door naar gregoriaans te luisteren leer ik God kennen als de Eeuwige; door de muziek van Mozart ontmoet ik God als de trouwe, goede Herder; de missen van Hendrik Andriessen brengen mij ontzag voor het mysterie van God bij. Het is om deze rijkdom dat het kerkmuzikale erfgoed voor theologie, liturgie en geloofsbeleving onmisbaar is'.
Een tweede leidraad voor de nieuwe jaargang zal zijn: de Canon van de RK kerkmuziek in Nederland, samengesteld door Anton Vernooij, emeritus hoogleraar liturgische muziek, en Anthony Zielhorst, o.a. hoofd afd. Jong Talent van het Koninklijk Conservatorium in Den Haag, koordirigent en voorzitter van Amici Cantus Gregoriani. Van de in totaal 23 'iconen' zullen er telkens een of meer worden besproken in de komende afleveringen.
In dit nummer zijn dat: de Souterliedekens (16de eeuw) en de H. Hartmis van Hendrik Andriessen (1919).

'De koormap van...' is de titel van een vaste rubriek, bestaande uit een, enigszins geanonimiseerd, bericht ergens uit het achterland van de RK kerkkoorpraktijk. Altijd interessant hoe daarbinnen een Schola Cantorum functioneert. Dit keer vanuit het Limburgse: zes tot acht mannen die twee keer per maand zingen en bij hoogtijdagen. In principe wordt het proprium van de zondag uitgevoerd (introitus, alleluia, offertorium en communio met één of twee verzen); het ordinarium wordt gekozen op basis van de tijd van het jaar; daarbij komen credo I of III, de aanhef van de prefatie, de acclamatie na de consecratie en het pater noster. De zangers maken gebruik van het Gregoriaans Missaal, wegens de vertalingen van het Latijn en het geringe gewicht. Heel langzaam wordt de zangstijl omgebogen in de richting van de semiologie. Incidenteel zijn er bijzondere (concertante) uitvoeringen. In meer algemene zin wordt het Limburgse kerkmuzikale leven gekenschetst als 'enerzijds ruime aandacht voor het gregoriaans, anderzijds de gehechtheid aan de caeciliaanse en romantische ordinariumzettingen. Het Nederlandstalige lied is weinig geliefd; men zingt liever Latijnse of Duitse motetten of liederen die als 'modern' en 'licht' worden ervaren'.
Verder wordt uitvoerig aandacht gegeven aan de dissertatie van Gerard Sars (in onze kring bekend als een van de weinige nog gregoriaans componerende musici) over Albert de Klerk als improvisator en aan het hieraan gewijde symposium op 20 oktober j.l. te Roermond.

Jan Hage herdenkt de persoon van Olivier Messiaen, honderd jaar geleden geboren.

Mededelingen

Van de redactie: de redactie houdt zich aanbevolen voor aankondigingen van gregoriaanse zang, mits deze van minstens regionaal belang zijn en volledig zijn betreffende tijd- en plaatsaanduiding, eventuele entreegelden en een adres voor verdere informatie. U kunt de kopij mailen, liefst per bijlage in Word, naar de redactie.

1.

Studiedag Gregoriaans 'Cantate canticum novum', zaterdag 14 juni 2008, Centrum De Kapel, Heinsbergerweg 2, 6045 CH te Roermond.

Na in de jaren 60-70 van de vorige eeuw uit de liturgie verdwenen te zijn, is het gregoriaans weer terug van weggeweest. Velen ontdekken het gregoriaans opnieuw of als nieuw.

Voor velen is dit gezang verrassend jong (thema van het Tweede Gregoriaans Festival te Ravenstein: zie elders in dit nummer) en komt het tegemoet aan het verlangen naar sacraliteit en individuele zingeving. Het gregoriaans kan onderdeel zijn van een levende muziekpraktijk. We kijken en luisteren fris naar het gregoriaans, durven ingesleten patronen te doorbreken en horen hoe deze eeuwenoude zang vernieuwd en als nieuw kan klinken.

Programma:

10.00 uur	Aankomst, koffie en thee
10.30 uur	Welkomstwoord door dr. Richard Bot, waarnemend voorzitter NSGV
10.45 uur	Prof. dr. Martin J.M. Hoondert, hoogleraar Muziek en Christendom, Tilburg: Een nieuwe ordo cantus: het gregoriaans in de huidige liturgie
11.30 uur	Prof. dr. Stefan Klöckner, hoogleraar Gregorianik und Liturgik, Essen: In hymnis et canticis - Chorbuch Gregorianischer Choral, een muzikale lezing n.a.v. een opmerkelijke zangbundel
12.15 uur	Anthony Zielhorst, voorzitter ACG, dirigent, docent Koninklijk Conservatirium, Den Haag: Terugblik op het Nederlands Gregoriaans Festival: verrassend jong!
12.45 uur	Lunchpauze
13.00 uur	Concert door de Schola Cantorum van het Ward-instituut o.l.v. Louis Krekelberg

Studiedag van de Ned. Sint-Gregoriusvereniging (NSGV) i.s.m. de Amici Cantus Gregoriani (ACG) en de bijzonder hoogleraar Muziek en Christendom (Universiteit van Tilburg)

Aanmelding: vóór 1 juni 2008 bij het landelijk secretariaat van de NSGV, Plompetorengracht 3, 3512 CA Utrecht, info@nsgv.nl, onder gelijktijdige overmaking van € 30,00 (incl. koffie, thee en lunch) op Postbankrekening 437005 t.n.v. Ned. St.-Gregoriusvereniging te Utrecht, o.v.v. 'Studiedag gregoriaans'.

2.

UVS te Laren

Gecombineerd met een boeteritus, als voorbereiding op het feest van St. Jan, zal de Utrechtse Vrouwenschola op 18 juni 2008 de vespers van St. Jan de Doper zingen in de Sint-Jansbasiliek aan de Brink te Laren (N.H.). Aanvang om 19.00 uur.

Lida Kuijer, secr. UVS, laat ons weten dat de Schola springlevend is; zij zouden zich echter zeer vereerd voelen wanneer enkele vrouwen uit het Utrechtse met hen mee zouden willen zingen. De schola repeteert wekelijks op dinsdagen van 17.15 tot 19.00 uur, te Utrecht. Info: Lida Kuijer, tel. 0343-591184.

3.

De nieuwe elementaire zangmethode van Wim Boerekamp wordt op 18 mei a.s. gepresenteerd onder de titel 'Gregoriaans leren zingen voor beginners e.a.' Het is een boek geworden dat na vele verbeteringen naar aanleiding van adviezen van verschillende kanten (o.a. Kunstfactor) niet te vergelijken is met eerdere proefversies. Wat hetzelfde gebleven is: het zijn 10 lessen van 2 uur elk; vooral in de lay-out is veel veranderd en er zijn tientallen afbeeldingen en kleurenreproducties aan toegevoegd. Leden van de Academie ACG hebben er al een blik op en in mogen werpen tijdens de ontmoeting op 21 januari, en sindsdien zijn er nog weer verbeteringen aangebracht. Het is bedoeld voor docenten, koorleiders en cursisten. Het is verboden te kopiëren, maar de docent mag bij toestemming van de auteur zelf een werkboekje voor de cursist samenstellen uit het materiaal van het boek.
Meerdere jubilea tegelijkertijd (70ste verjaardag, 60 jaar met gregoriaans bezig en bijna 50 jaar als dirigent) geven aanleiding om aan de presentatie een feestelijk concert te verbinden met veel gregoriaans.
Plaats en tijd: Sint-Willibrorduskerk Deurne, 15.30 uur.
Verder is er na afloop een receptie en gezellig samenzijn in Plein 5 op de markt.
Info: w.boerekamp@chello.nl

4.

Internationale Sommerkurse Gregorianik, 100 Jahre Graduale Romanum.
Vanaf zondag 27 juli 2008 18.00 uur tot zondag 3 augustus 12.00 uur, organiseert Folkwang Hochschule weer de zomercursus.
Hij biedt theorie en praktijk voor beginners én gevorderden; gedifferentieerd naar die twee groepen wordt aandacht gegeven aan stemvorming, basiskennis gregoriaans, semiologie, (a)diastematische handschriften lezen/schrijven, dirigeren. Doelgroep (m/v): beoefenaren / studenten kerkmuziek en/of theologie, cantores/ scholaleden en verdere geïnteresseerden.
Docenten: prof. dr. Stefan Klöckner (cursusleiding), Franco Ackermans, Jörg Stephan Vogel en Martin Wölfel. Voertaal: Duits.
Er zijn meerdere avondvoordrachten (Ackermans, Vogel, Walter) gepland en een concert door Schola Gregoriana Pragensis.
Kosten: met plaatselijk vervoer, overnachting en ontbijt: € 250 (€ 150 voor studenten); alleen cursus en vervoer: € 100,=; inschrijven per avondeten à € 8,= is mogelijk;
dagkaarten à € 20,=.
Aanmelding schriftelijk uiterlijk 15 juni 2008, middels formulier te verkrijgen via:
Info: Internationale Sommerkurse Gregorianik, Folkwang Hochschule, Klemensborn 39
D-45239 Essen. tel. 0177.5633227;
Fax 0201.4903-288; E-mail:
gregorianik@folkwang-hochschule.de
Internet: www.folkwang-hochschule.de

Gregoriaans op de Concertzender:

De duif van Gregorius

Sinds bijna anderhalf jaar is er op de Concertzender wekelijks een radioprogramma te horen rond gregoriaanse muziek, getiteld De duif van Gregorius. Het is alleen via internet te beluisteren, elke donderdag op vrijdagnacht tussen 00:00-01:00 uur. Maar u hoeft er niet voor op te blijven: alle oude afleveringen zijn continu te beluisteren via de site van de Concertzender. Zo zijn er intussen ruim zeventig afleveringen online te horen.

De samensteller probeert waar mogelijk het liturgisch jaar te volgen. Daarnaast is er bijzondere aandacht voor kloosters waar het gregoriaans nog gezongen wordt. Zo werden er afleveringen gewijd aan Quarr Abbey, de kartuizers van Parkminster en natuurlijk Abdij Benedictusberg bij Vaals, maar ook waren bijzondere composities uit het legendarische klooster van Cluny te horen.
Dankzij het credo van de Concertzender, 'weinig woorden, veel muziek', ligt de nadruk ook bij De duif van Gregorius op het gewoon laten horen van de rijkdom van het gregoriaans (andere liturgische tradities worden overigens niet vergeten). Alle details van de muziek, haar uitvoerenden, eventuele links en verdere informatie vindt u natuurlijk ook op de website. www.concertzender.nl

Thomas Op de Coul

> Via 'Uitzending gemist' en dan 'Oude muziek' vindt u de duif vanzelf.

5.
Internationale 'Intensivkurs Gregorianik' in St. Ottilien. Er zijn meerdere redenen aan te geven waarom het gregoriaans momenteel weer in de belangstelling staat. Men kan denken aan de hoge ouderdom, aan het feit dat het gezien wordt als wieg voor de westerse muziekgeschiedenis, het archaïsche en archetypische karakter van zijn melodieën en de onbetwistbaar hoge graad van artisticiteit. De echte motivatie voor deze nieuwe internationale cursus vinden de initiatiefnemers, AISCGre en Exerzitienhaus van de Benedictijner Aartsabdij St. Ottilien, vooral in de spirituele diepte en religieuze kracht van het gregoriaans.
Doel van de cursus: deze spirituele dimensie opnieuw ontdekken, zijn eeuwige jeugd aan het licht brengen.
De cursus beslaat drie jaren en zal twee keer per jaar plaatsvinden (late herfst/Advent en Veertigdagen-/Paastijd), telkens van woensdagavond tot de zondagmiddag erna.
Doelgroep: vrouwen en mannen kerkmusici of studenten kerkmuziek, benedictijnen, christelijke voorgangers/theologen of studenten theologie, muziekwetenschappers, muziekleraren, musici voor wie gregoriaans relevant is en verdere geïnteresseerden en vrienden van het gregoriaans.
Inhoud: complete inleiding in alle aspecten van het gregoriaans, met bijzondere aandacht voor de semiologie en de uitvoeringswijzen daarbij; en verder wordt ook nadruk gelegd op het samenstellen en uitvoeren van liturgievieringen.
Docenten: Johannes Berchmans Göschl en Alexander M. Schweitzer.
In de loop der drie jaren kunnen ook anderen toegevoegd worden, bijv. over kwesties als liturgische fundering van het gregoriaans.
Tijdens alle bijeenkomsten zal de stempedagogische begeleiding in handen zijn van onze landgenote Margaretha Mommaas.
Plaats en tijd: Exerzitienhaus der Erzabtei St. Ottilien, D-86941 St. Ottilien. Eerste bijeenkomst: 10 tot 14 december 2008; tweede bijeenkomst: 25 tot 29 maart 2009. Beide keren aanvang op woensdag om 18.00 uur en afsluiting op zondagnamiddag.
Materiaal: Graduale Triplex vereist, kan ter plekke aangeschaft worden. Overig materiaal wordt ter hand gesteld.
N.B.: geeft u a.u.b. aan of u al in het bezit bent van een Graduale Triplex!
Kosten:
'Vollpension': per 'Kurseinheit': € 90,=
voor studenten € 65=.
Per dag, per persoon:
eenpersoonskamer met douche € 44,=
studenten € 37,=
tweepersoonskamer met douche € 38.,=/€ 32,=
eenpersoonskamer zonder douche € 36,=/€ 30,=
tweepersoonskamer zonder douche € 32,=/€ 26,=
Alle kosten worden bij de aanvang van de cursus voldaan. Informatie en aanmelding: uiterlijk tot 10 november 2008 bij: Exerzitienhaus der Erzabtei St. Ottilien, D-86941 St. Ottilien, tel. 08193-71600, Fax 08193-71609, E-mail: exhaus@erzabtei.de

In Münsterschwarzach bij Würtzburg vindt van 21 tot 26 juli 2008 de 'Münsterschwartzacher Choralkurs 2008' plaats. Het betreft een driejarige cyclus 'Einführung in Theorie und Praxis des Gregorianischen Chorals', die dit jaar weer begint en onder de leiding staat van prof. dr. Stefan Klöckner. Deelname aan de eerste cursus verplicht niet tot het volgen van ook de twee vervolgcursussen.

- Kosten: € 140,= voor de cursus, inclusief materiaal en ca. € 200,= voor logies en maaltijden.
- Graduale Triplex meenemen.
- Voor aanmelding: kloeckner-essen@t-online.de

Studiedag Gregoriaans

'Het gregoriaans als levende muziekpraktijk'.

Cantate canticum novum

Zaterdag 14 juni 2008
Centrum De Kapel, Heinsbergerweg 2
6045 CH Roermond (0475 332886).

In de jaren zestig en zeventig van de vorige eeuw verdween het gregoriaans op vele plaatsen uit de liturgie. Thans wordt het gregoriaans zowel binnen als buiten de muren van het kerkgebouw gekoesterd, beluisterd en beoefend. Velen ontdekken het gregoriaans opnieuw of 'als nieuw'. Voor velen is dit gezang 'verrassend jong' en komt het tegemoet aan het verlangen naar sacraliteit en individuele zingeving. Het gregoriaans kan onderdeel zijn van een levende muziekpraktijk. We kijken en luisteren 'fris' naar het gregoriaans, durven ingesleten patronen te doorbreken en horen hoe deze eeuwenoude zang vernieuwd en als nieuw kan klinken.

Inleidingen door *prof. dr. Martin Hoondert* over gregoriaans in de huidige liturgie, *prof. dr. Stefan Klöckner* over de door hem uitgegeven bundel 'In Hymnis et Canticis', *Anthony Zielhorst* met een terugblik op het Festival te Ravenstein; dagvoorzitter: *dr. Richard Bot.*
Na de lunch is er een concert door de Schola Cantorum van het Wardinstituut o.l.v. Louis Krekelberg.

Aanmelding: vóór 1 juni 2008 bij het landelijk secretariaat van de NSGV,
Plompetorengracht 3, 3512 CA, Utrecht
e-mail: info@nsgv.nl met gelijktijdige overmaking van € 30,= (incl. koffie, thee, lunch)
op postbankrekening 437005 t.n.v.
Ned. Sint-Gregorius-vereniging o.v.v. 'Studiedag gregoriaans'.

•

De studiedag is een gezamenlijk initiatief van NSGV, ACG en Leerstoel 'Muziek & Christendom' te Tilburg.

TIJDSCHRIFT VOOR GREGORIAANS - INHOUDSOPGAVE 2006

Artikelen	nr.	pag.
Spiritualiteit		
L.F. Vervooren, Diakonie in de Liturgie	1	2
K. Kuypers, Gregoriaans en spiritualiteit	2	46
H. Leenders, De spiritualiteit van het gregoriaans	4	127
Koorpraktijk		
A. Kurris, Het verhaal van de maagdelijke meisjes	1	6
J. Elemans, Gregoriaans zingen	1	24
G. van Osch, Met 'Adorna' terug het verleden in (1)	2	48
G. van Osch, Met 'Adorna' de zang in (2)	3	86
R. de la Haye, Bisschop Stefanus van Luik	3	105
A. Kurris / R. de la Haye, Het officie van de H. Lambertus (1)	4	129
Liturgie		
A. Heerings, Het staan tijdens...	1	15
A. Heerings, Processie, een geordende manier van bewegen	3	99
Uitgelezen zondag		
G. van Osch, Hoogfeest van Pasen	1	31
G. van Osch, Tempus per annum Hebdomada XIII	2	54
G. van Osch, Tempus per annum Hebdomada XXV	3	113
G. van Osch, In nativitate Domini	4	134
Wetenschap		
G. Coebergh, L'Orgue mystique van Charles Tournemire	2	61
P. Mannaerts, Guido Adler en de herontdekking van het gregoriaans	4	136
P. Mannaerts, (vert.). Guido Adler, het gregoriaans congres in Arezzo, 1882 (1)	4	141
J. van Biezen, Het ritme van de Latijnse hymnen (1)	4	147
Personen		
G. van Osch, Interview met Siem Groot	1	19
G. Maessen, Interview met Dominique Vellard (1)	2	56
G. Maessen, Interview met Dominique Vellard (2)	3	115
Varia		
Th. Op de Coul, Recent verschenen	2	72
Th. Op de Coul, Recent verschenen	4	152
G. Steeghs, Ontdekkingstocht op internet	2	73

> vervolg op pagina 79

> *vervolg van pagina 79*

Artikelen	nr.	pag.
Internetsites gregoriaanse koren	4	164
Forum		
1		33
2		75
3		120
4		153
Recensies/Verslagen		
1		34
2		78
3		120
4		155
Mededelingen		
1		39
2		82
3		121
4		163

maart 2008 – mei 2008 (A-jaar)

Zondag 1 juni
9de zondag door het jaar

Zondag 8 juni
10de zondag door het jaar

Zondag 15 juni
11de zondag door het jaar

Zondag 22 juni
12de zondag door het jaar

Dinsdag 24 juni
Hoogfeest van de Geboorte van Johannes de Doper

Zondag 29 juni
Hoogfeest van Petrus en Paulus

Zondag 6 juli
14de zondag door het jaar

Zondag 13 juli
15de zondag door het jaar

Zondag 20 juli
16de zondag door het jaar

Zondag 27 juli
17de zondag door het jaar

Zondag 3 augustus
18de zondag door het jaar

Woensdag 6 augustus
Feest van de Gedaanteverandering van de Heer

Zondag 10 augustus
19de zondag door het jaar

Vrijdag 15 augustus
Maria Tenhemelopneming (Hoogfeest)

Zondag 17 augustus
20ste zondag door het jaar

Zondag 24 augustus
21ste zondag door het jaar

Zondag 31 augustus
22ste zondag door het jaar

inhoud

De toekomst van het gregoriaans
Redactie

Wie zoekt, vindt? / 42
M.L. Egbers

Bisschop Stefanus van Luik / 45
A. Kurris / R. de la Haye

Het Nederlands Gregoriaans Festival / 52

Hebdomada IX Tempus per Annum A / 60
G. van Osch

Het daghet in den oosten / 62
P. Mannaerts

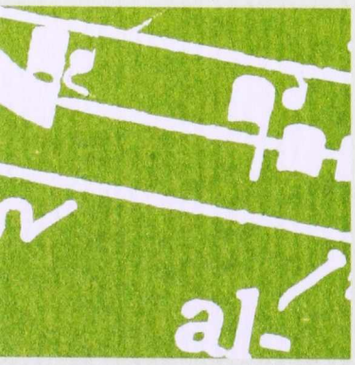
In memoriam Maurice Pirenne / 69
G. van Osch

Forum / 71

Recensies /Verslagen / 72

Mededelingen / 73

Inhoudsopgave 2006 / 78

Stichting Amici Cantus Gregoriani